

پایان

اقبال

حکومت محفوظ

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

College, Multan.

Session 1933-1934

First Prize for Urdu

awarded to

Yusuf Muhammud Jaskani

II year

Mirza Hakim

M. A. P. E. S.

Principal

جلد نمبر ۳۴
۲۰۱۷-۳۴

۱۳۸۱

عابدی نامہ

اقبال

مجموعہ حقوق محفوظ

136005

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون	شمار
۱	مناجات	۱
۷	تمہید آسمانی رنختیں روز آفرینش - نکویش می کند آسماں زمین را	۲
۱۰	نغمہ ملائک	۳
۱۱	تمہید زمینی آشکارا می شود روح حضرت رومی و شرح می دهد اسرار معراج را	۴
۲۱	زروان کہ روح زمان و مکان است مسافر البیاضت عالم علوی می برد	۵
۲۳	زمزمہ انجم	۶
۲۹	فلکِ قمر	۷
۳۲	عارف ہندی کہ بہ یکے از عار ہائے قمر خلوت گرفته و اہل ہند اور اہماں دوست می گویند	۸
۳۸	نہ تا سخن از عارف ہندی	۹
۴۱	جلوۂ سروش	۱۰
۴۲	نواسے سروش	۱۱
۴۲	حرکت بہ وادی بر غمید کہ ملائکہ اور وادی طواسین می نامند	۱۲
۴۸	طاسین گوتم (توبہ آوردن زین رفاقتہ عشوہ فروش)	۱۳

صفحہ	مضمون	شمار
۵۱	طاسین زرتشت (آزمائش کردن اسپمن زرتشت را)	۱۴
۵۵	طاسین سیچ (رویای حکیم طاسطانی)	۱۵
۵۸	طاسین محمد (نوحہ ابو جہل در حرم کعبہ)	۱۶
۶۱	فلک عطارد	۱۷
۶۳	زیارت ارواح جمال الدین افغانی و سعید حلیم پاشا	۱۸
۶۷	دین و وطن	۱۹
۶۹	اشتراک و ملوکیت	۲۰
۷۱	شرق و غرب	۲۱
۷۴	محکمت عالم قرآنی	۲۲
۷۴	خلافت آدم	۲۳
۷۸	حکومت الہی	۲۴
۸۰	ارض ملک خداست	۲۵
۸۲	حکمت خیر کثیر است	۲۶
۸۷	پیغام افغانی بالمت روسیہ	۲۷
۹۳	غزل زندہ رود	۲۸
۹۷	فلک زہرہ	۲۹
۱۰۰	مجلس خدایان اقوام قدیم	۳۰
۱۰۲	نغمہ ریل	۳۱
۱۰۴	فرد رفتن بدریاس زہرہ و دیدن ارواح فرعون و کشمیرا	۳۲

صفحہ	مضمون	شمار
۱۰۹	نمودار شدن در پیش سودانی	۳۳
۱۱۳	فلک مرتخ	۳۴
۱۱۵	اہل مرتخ	۳۵
۱۱۷	بر آمدن انجم شناس مرتخی از رصد گاہ	۳۶
۱۲۱	گردش در شہر مرغین	۳۷
۱۲۶	احوال دوشیزہ مرتخ کہ دعوائے رسالت کردہ	۳۸
۱۲۷	تذکیر بنیہ مرتخ	۳۹
۱۳۱	فلک مشتری	۴۰
۱۳۳	ارواح جلیلہ صلاج و غالب و قرة لعین طاہرہ کہ ہشتمین ہشتی نگرویدند و بگردش جاوداں گرا آیدند	۴۱
۱۳۵	نوائے صلاج	۴۲
۱۳۶	نوائے غالب	۴۳
۱۳۷	نوائے طاہرہ	۴۴
۱۳۸	زندہ رود مشکلات خود را پیش ارواح بزرگ می گوید	۴۵
۱۵۶	نمودار شدن خواجہ اہل فراق اہلیس	۴۶
۱۶۰	نالہ اہلیس	۴۷
۱۶۳	فلک زحل	۴۸
۱۶۵	ارواح رزیلیہ کہ بامک ملت عذاری کردہ و دوزخ ایشان را قبول نکرده	۴۹
۱۶۷	قلزم خونین	۵۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مناجات

آدمی اندر جہاں ہفت رنگ
آرزوئے ہم نفس می سوزدش
لیکن این عالم کہ از آب و گل است
بحر و دشت و کوہ و کہ خاموش و کر
گر چہ برگردوں ہجوم خستہ است
ہر یکے مانند با بیچارہ است
کارواں برگ سرفرا کردہ ساز
ایں جہاں صید است و صیادیم با؟
ہر زمان گرم فغاں مانند چنگ!
نالہ ہائے و لنوا از آموزدش
کے تو ال گفتن کہ دارائے دل است!
آسمان و مہر و مہ خاموش و کر!
ہر یکے از دیگرے تنہا تر است!
در فضا ئے نیلگوں آوارہ است!
بیکراں افلاک و شب ہا دیر یاز!
یا اسیر رفتہ از یادیم ما؟

زارتالیسم صدائے برنخو است

ہم نفسِ سرزندِ آدم را کجا است؟

دیدہ ام روزِ جهانِ چار سُوے آنکہ نورش بر سرِ روزِ کاخِ کوئے

از رمِ سیارہٴ او را وجودِ نیستِ الا اینکہ گوئی رفت و بُود

لے خوش آن روزے کہ از ایامِ نسبتِ صبحِ اورا نیمِ سُرز و شامِ نسبت

روشن از نورش اگر گردِ روالِ صوتِ اچوں رنگِ دیدنِ می تو ا

غیبها از تابِ او گردِ حضورِ نوبتِ اولایزال و بے مرور!

لے خدا روزی کن آن روزے مرا

دار ہاں زیں روزے سوزے مرا

آیہ تفسیر اندر نشانِ کسیت؟ این سپہرِ نیلگونِ حیرانِ کسیت؟

رازِ دانِ علمِ الاسما کہ بُود؟ مستِ آن ساقی و آن صہبا کہ بُود؟

برگزیدی از ہمہ عالمِ کرا؟ کردی از رازِ درونِ محرمِ کرا؟

آیہ تفسیر - علم الاسما - تمیحات بآیاتِ قرآن

اے ترا تیرے کہ مارا سینہ سفت
حرفِ اَدْعُوْنِیٰ کہ گفست با کہ گفست؟

روٹے تو ایمان من تیرا آن من
جلوہ داری درین از جان من؟

از زبان صد شعاع آفتاب

کم نمی گردد مستاع آفتاب

عصر حاضر را خرد ز خمیر پاست
جان بے تاب بے کہ من دارم کی است؟

عمر ما بر خویش می چید و جو
تا یک بے تاب جان آید و دور

گر زنجی این زمین شورہ زار
نیست تخم آرزو را سازگار

از درون این گلی بے حاصلے
بس غنیمت داں اگر روید لے!

تو می اندر شب تا نم گذر
یک زماں بے نوری جانم نگر

شعله را پر پیس از خاشاک چسپیت

برق را از برفتادن باک چسپیت

ز لیتیم تا ز لیتیم اندر من سراق
و انما آنسوے این نیلی زواق!

بستند در ہارا برویم باز کن
 آتشے در سینہ من بر سر نو
 باز بر آتش بنہ عود مرا
 آتش پیما نہ من تیسر کن
 ماترا جو نیم و تو از دیدہ دور
 یاکشا این پردہ اسرار را
 نخل و نکر م نا امید از برگ و بر
 عقل دادی ہم جنونے دہ مرا
 علم در اندیش می گیر و مقم
 علم تا از عشق بر خوردار نیست
 این تماشا خانہ بحر سامری است
 بے تجبلی مرودانارہ نہ بود
 خاک ابا قدسیاں ہمازہ کن!
 عود را بگذار و مہیہ نرم را بسوز
 در جہاں آشفته کن دود مرا
 با تغافل یک نگہ آمیہ سز کن
 نے غلط ما کورو تو اندر حضور!
 یلہ بگیری این جان بے دیدار را
 یا تبر بفرست یا باد سحر
 رہ بجناب اندرونے دہ مرا
 عشق را کاشانہ قلب لایینام
 جز تماشا خانہ افکار نیست
 علم بے روح القدس افسونگری است
 از لکد کوب خیال خویش مرو

بے تجسلی زندگی رنجوری است
 عقل مجھوری و دیں مجھوری است
 این جہان کوہ و دشت و کج و بربا
 ما نظر خواہیم و او گوید خبیر
 منزے بخشش این دل آوارہ را
 بازده با ماہ این ماہ پارہ را
 گرچہ از خاکم زوید جز کلام
 حرف مجھوری نمی کرد مت م
 زیر گردوں خویش ریا بزم غریب
 ز آنسوے گردوں بگوئی قریب
 تا مثال مہر ماہ گرد و غروب
 این جہات ایں شمال و ایں جنوب

از طلسم دوشش و فردا بگذرم

از مہر و ثریا بگذرم!

تو فروغ جاوداں ما چوں شراب
 یک دم داریم و آں ہم مستعاب
 اے تو شناسی نزع مرگ و زیت
 رشک یزدان برد ایں بندہ کیت
 بندہ آفاق گیسرو ناصیبو
 نے غیاب اور خوش آید نے جھنوب
 آئیم من جاودانی کن مرا
 از زمین آسمانی کن مرا

’ای قریب‘ - آیہ قرآن

ضبط درگفتار و کردار سے بدہ
 آئینہ گفتار از جہانے دیگر است
 جادوہ با پیدا است رفتار سے بدہ
 این کتاب از آسمانے دیگر است
 بحر و از من کم آشوبی خطاست
 یک جہاں بر ساحل من آرمید
 من کہ نو میدم ز پیران کہن
 دارم از روز سے کہ می آید سخن!

بر جوانان سہل کن حرفِ مرا

بہر شاہ پایاب کن حرفِ مرا

گمراہی

گل محمد حبیبانی بیچ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تمہیدِ آسمانی

نخستین وزیرِ آفرینش

نکویش می کند آسمان زمین را

بست نقشِ این جهانِ نزد و دور

رنگِ حیرتِ خانہٴ ایامِ ریخت

فسرہٴ منِ دیگرم تو دیگری

صد چراغِ اندر فضا فروختند

خیمہٴ زربفتِ باسپینِ طناب

عالمِ نوزادہ را در بر کشید

زندگی از لذتِ غیب و حضور

آن چنان تا نفس از ہم ریخت

ہر کجا از ذوق و شوقِ خود گری

ماہ و اختر را حرام آموختند

بر سپهرِ نیلگونِ زداخت تاب

از افقِ صبحِ نخستین سر کشید

ملک آدم خاکدانے بود و بس
 دشتِ اوبے کاروانے بود و بس
 نے بکو ہے آج جوئے درستیز
 نے بصرائے سحابے ریز ریز
 نے سرود طائران در شاخسار
 نے رم آہومیان مرغزار
 بے تجلی ہائے جاں بجز و برش
 دو و پچاساں طیلان پیکرش
 سبزہ بادِ سرودیں نا دیدہ
 اندر اعماق زمیں خوابیدہ
 طغہ زد چرخ نیلی بر زمیں
 "روزگار کس ندیدم این چنین
 چوں تو در پہنائے من کوئے کجا
 جز بقبتِ یلم ترا نورے کجا
 خاک اگر الوند شد جز خاک نیست
 روشن و پائندہ چوں افلاک نیست
 یابری با ساز و برگِ دلبری
 یا بمیر از ننگ و عارِ کمتری
 شد زمیں از طعنہ گردوں خجل
 نا امید و دل گران و مضحل

پیشِ حق از دردِ بے نوری تپید

تا ندائے ز آکسوے گردوں رسید

"اے ایسے از امانت بے خبر
 روز با روشن ز غوغائے حیات
 نور صبح از آفتابِ داعدار
 نورِ جاں بے جاوہ ہا اندر سحر
 شستہ از لورج جاں نقشِ امید
 عقلِ آدم بر جہاں شبحوں زند
 راہ داں اندیشہ او بے دلیل
 خاک و در پر و ازمانند ملک
 می خلد اندر وجودِ آسمان
 داغها شوید ز دامن وجود
 گرچہ کم تبیح و خونریز است او
 چشم او روشن شود از کاشت
 غم مخور، اندر ضمیر خود بگر
 نے ازاں نورے کہ بینی در جہات
 نورِ جاں پاک از غبارِ روزگار
 از شعلہ مہر و مہر سیا تر
 نورِ جاں از خاک تو آید پدید
 عشق او بر لامکان شبحوں زند
 چشم او بیدار تر از جب سیریل
 یک ربا ط کمنہ در راہش فلک
 مثلِ نوکِ سوزن اندر پرنیاں
 بے نگاہ او جہاں کور و کبود
 روزگاراں را چو ہمیں است او
 تا بہ بسند ذات اندر صفات

”ہر کہ عاشق شد جسم ال ذات را
 اوست سید جسم موجودات را“

نغمہ ملائک

فروعِ مشتِ خاک از نوریان افزوں شود روزے
 زمیں از کوکبِ تقدری او گردوں شود روزے
 خیالِ او کہ از سیلِ حوادث پرورش گیرد
 ز گردابِ سچہ ننگیوں بیرون شود روزے
 یکے درستی آدم نگر! انہ ما چہ می پرسی
 ہنوز اندر طبیعت می خلد موزوں شود روزے
 چنان موزوں شود این پیش پا افتادہ مضمونے
 کہ یزدان راول از تاثیر او پرخوں شود روزے! (زبردست)

تمہید مثنوی

آتشکاری می شود شرح حضرت می شرح می بد اسرار معراج را

شعلہ او میرد از غوغائے شہر

عشق شور انگیز بے پروائے شہر

یا لب ریائے ناپید کنار

خلوتے جوید بدشت و کوہا

بر لب دریا بیا سودم دے

من کہ دریا راں ندیدم محرے

نیلگوں آب از شفق لعل مذاب

بحر و ہنگام غروب آفتاب

شام رازنگ سحر بخش غروب

کور را ذوق نظر بخش غروب

آرزو ہا جستجو ہا داشتم

بادل خود گفت گو ہا داشتم

زندہ و از زندگانی بے نصیب

آنی و از جہا و دانی بے نصیب

می سرودم این غزل بے اختیار

تشنہ و دور از کنسار چشمہ سار

غزل

کجشائے لب کہ قند فراوانم آرزوست
 یک دست جام بادہ و یک دست زلفیای
 گفتمی ز ناز بیش مرخاں مرا، برو
 اے عقل تو ز شوق پر اگندہ گوئے شو
 این آب و نان چرخ چو سیل است بے وفا
 جانم بلول گشت ز فرعون و سلم او
 وی شیخ با چراغ ہمی گشت گردشهر
 زین ہمرہان است عینا صدم گرفت
 بنمائے رخ کہ باغ و گلستانم آرزوست
 قص حنین میانہ میبدم آرزوست
 آں گفتنت کہ بیش مرخاںم آرزوست
 لے عشق نکتہ نائے پریشانم آرزوست
 من ماہیم نہنگم و عمامم آرزوست
 آں نور حبیب موسیٰ عمرانم آرزوست
 کزدیو و دودلو لم و انم آرزوست
 شیر خد اورستم دستانم آرزوست

گفتم کہ یافت می نشود جستہ ایم ما

گفت آنکہ یافت می نشود آنم آرزوست! (رومی)

موج مضطر خفت بر سنجاب آب
 از متاعش پارہ دروید شام
 روح رومی پرده ہارا بر درید
 طلعتش رخسندہ مثل آفتاب
 پیکرے روشن ز نور سردی
 بر لب او سر نہان وجود
 حرف او آئینہ آویختہ
 گفتش موجود و ناموجود چیست؟
 گفت "موجود آنکہ می خواهد نمود
 زندگی خود را بخوبی آراستن
 انجمن روز الست آراستند
 زندہ یا مردہ یا جاں بلب
 شد افق تارا از زبان آفتاب
 کو کبے چوں شاہدے بالائے بام!
 از پس کہ پارہ آمد پدید!
 شیب او فرخندہ چوں عہد شباب
 در سراپایش سرور سردی!
 بندہائے حرف و صوت از خود کشود
 علم با سوز دروں آمیختہ!
 معنی محمود و نامحمود چیست؟
 آشکارائی تقاضائے وجود
 بر وجود خود شہادت خواستن
 بر وجود خود شہادت خواستن!
 از سہ شاہد کن شہادت رطلب

شاید اول شعورِ خویشتن
 شاید ثانی شعورِ دیگرے
 شاید ثالث شعورِ ذاتِ حق
 پیشِ این نورِ ربانی استوار
 بر مقامِ خود رسیدن زندگی است
 مردِ مومن در نسا زد با صدقات
 پیست معراج آرزوے شاید
 شاید عادل کہ بے تصدیق او
 در حضورش کس نماند استوار
 ذرہ از کف مدہ تابی کہ ہست
 تابِ خود را بر نرو دین خوشتر است
 پیکرِ فرسودہ را دیگر تر اشش
 خویش را دیدن بنورِ خویشتن
 خویش را بینی بنورِ دیگرے
 خویش را دیدن بنورِ ذاتِ حق
 حتی و تا تم چون خدا خود را شمارا
 ذاتِ اسبے پر وہ دیدن زندگی است
 مصطفیٰ راضی نشد الا بذات
 امتحانے رو برئے شایدے
 زندگی مارا چو گل رارنگ و بو
 ور بہاند ہست او کامل عیال
 پنختہ گیر اندر گرہ تابی کہ ہست
 پیشِ خورشید آزمو دین خوشتر است
 امتحانِ خویش کن موجود باش

ایں چنین موجود محمود است و بس

ورنہ نار زندگی دود است و بس

باز گفتم پیش حق رفتن چساں؟	کوہ خاک و آب را گفتن چساں؟
آمر و خالق بروں از امر و خلق	ماز شست و ز کاراں خستہ خلق
گفت "اگر سلطان ترا آید بدست	می توان افلاک را از ہم شکست
باش تا عریاں شود این کاست	شوید از دامان خود گرو جہت
در وجود او نہ کم بینی نہ بیش	خویش را بینی از او را ز خویش
بکتہ "الابسلطان" یاد گیر	ورنہ چوں مور و ملخ در گل مہیر
از طریق زادن لے مرد نکو سے	آمدی اندر جہان چار سو سے
ہم بروں بستن بزادن می توان	بندہ از خود کشادن می توان
لیکن این زادن خازاں و گل است	دانداں مردے کہ او صاحب دل است

گفتن۔ و گفتن۔ الابسلطان تلمیح بایہ شریفہ یا معشر الجن الخ

آن ز مجبوری است این از اختیار
 آن یکے باگریہ این باخندہ است
 آن سکون و سیر اندر کائنات
 آن یکے محتاجی روز و شب است
 زادنِ طفل از شکستِ اشکم است
 ہر دو زادن را دلیل آمد اذال
 آن نہاں در پردہ ما این آشکار
 یعنی آن جویندہ این پایندہ است
 این سراپا سیر بیروں از جہتا
 وال دگر روز و شب اور مرکب است
 زادنِ مرد از شکستِ عالم است
 آن بلب گویند این از عینِ جان

جان بیدارے چو زاید در بدن

لرزہ ہا افتد دریں دیر کمن

گفتم این زادن نمی دانم کہ چیست؟
 شیوہ ہائے زندگی غیب و حضور
 گفت "شانے از شون زندگی است
 آن یکے اندر ثبات آن در مرد
 کہ بجلوت جمع سازد خویش را
 جلوت اور روشن از نور صفات
 خلوت او مستنیر از نور ذات

عشق اور اسوے جلوت می کشد

تا سلم آب و گل را بشکند

می شود برق و حساب و خطیب

لیکن اورا جرات ندانہ نیست!

زم زمک صورت مورے رود

می رود آہستہ اندر راہ دوست

من نہ دامنم کہ شود کارش تمام!

دیروز و نزدیک و دور راہ را

یا بگرد او طوافی می کند

دل میرع اسیر چوں ما ہے بود

گور را نادیدہ رفتن از جہاں!

قوتش از سختی اعصاب نیست

عقل اورا سوے جلوت می کشد

عقل ہم خود را بدین عالم زند

می شود ہر رنگ رہ اورا ادیب

چشمش از ذوق نگہ بیگانہ نیست

پس ز ترس راہ چوں کورے رود

تا خرد و چمپیدہ تر بر رنگ بوست

کارش از تدریج می یابد نظام

می نداند عشق سال و ماہ را

عقل در کوہے شکافے می کند

کوہ پیش عشق چوں کا ہے بود

عشق شنجو نے زدن بر لامکاں

زور عشق از باد و خاک و آب نیست

عشق در اندام مہ چاکے نہا او!
 لشکر فرعون بے حربے شکست!
 ہم درون خانہ ہم بیرون در
 کار او از دین و دانش برتر است
 ہر دو عالم عشق راز پر نکس
 علامکان و زیر و بالائے ازو
 جملہ عالم مرکب او راکب شود
 جذبِ ایں دیر کین طبل ازو
 عقلِ تاویلی بالفتبیر باں می ہند
 مرگ را بر خویش تن گرداں حرام
 می توواں بر خاستن بے بانگِ صو!ا
 چند اندر گل بنسالی مثلِ حنظل

عشق بانان جوین خیر کشاد
 کلہ نمرود بے ضربے شکست
 عشق در جاں چوں کچشم اندر نظر
 عشق ہم خاک تر و ہم انگر است
 عشق سلطان است برہان میں
 لازمان و دوش سروائے ازو
 چوں خودی را از خدا طالب شود
 آشکارا ز مستامِ دل ازو
 عاشقان خود را بیزواں می ہند
 عاشقی؟ از سو بہ بے سوئی خرام
 اے مثالِ مردہ در صندوق کو
 در گلو داری نواہا خوب و نغز

بر مکان و بر زمان اسوار شو
فارس از چپاک این ز تار شو
تیز تر کن این دو چشم و این دو گوش
ہر چہ می بینی نبوش از راه ہوش
آں کسے کو بانگِ مورال بشنود
ہم زدوراں سَر دوراں بشنود
آں نگاہ پرودہ سوز از من بگیر
کو چشم اندر نمی گرد و اسیر

آدمی دید است باقی پوست است

دید آں باشد کہ دید دوست است

جملہ تن را در گداز اندر بصر

در نظر رود نظر رود نظر (رومی)

تو ازین نہ آسمان ترسی؛ مریک
از فرا خائے ہماں ترسی؛ مریک
چشم بکش بر زمان و بر مکان
این دو یک حال است از احوال جا
تا نگہ از جلوہ پیش افتادہ است
اختلافِ دوش و سَر ازادہ است
دانہ اندر گل بظلمت خانہ
از فضا ئے آسمان بیگانہ

بیچ می داند که در جائے فسّاخ می توان خود را نمودن شاخ شاخ؟

جوہر اوجسیت؛ یک فوق نمودت

ہم مقام اوست این جوہر ہم اوست

سُر جان را در نگر بر تن متن

محلش خواندن فریب گفتگوست!

فوق تسخیر سپهر گرد گرد!

بامقام چار سو خو کردن است

چسیت معراج؛ انقلاب اندر شعور

وار ماند جذب و شوق از تحت فوق

اے کہ کوئی محل جان است تن

محلے نے، حالے از احوال اوست

چسیت جان؟ جذب سرور و سوز و در

چسیت تن؛ بازنگ بوخو کردن است

از شعور است این کہ کوئی نزد و دو

انقلاب اندر شعور از جذب و شوق

این بدن با جان ما انباز نیست

مشت خاک کے مانع پرواز نیست

زروان کہ رُوحِ زمان و مکان است

مسافرِ اسباحتِ عالمِ علوی می برد

از کلامش جان من بے تاب شد	در تنم ہر ذرہ چوں سیلاب شد
ناگہاں دیدم میانِ غرب و شرق	آسماں در یک سحابِ نور غرق
زاں سحابِ انفرشتہ آمد فرود	باد و طلعت این جو آتش آں چود و باد
آں چو شب تاریک و این روشن شہاب	چشمم اسں بیدار و چشمم آں بخواب
بال اور از نگہائے سرخ وزرد	سبز و سپین و کبود و لاجورد
چوں خیال اندر مزاج اورے	از زمین تا کھکشیاں اور ادے
ہر زمان اورا ہوائے دیگرے	پر کشادن در فضائے دیگرے
گفت زروانم جہاں را قاہرم	ہم نہانم از نگہ ہم ظاہرم

بستہ ہر تدبیر بالتقدیر من
 غنچہ اندر شاخ می بالد ز من
 دانہ از پرواز من گردد نہال
 ہم عتاب بے ہم خطاب بے اورم
 من حیساتم ہا من مما تم ہا من نشور
 آرم وافر شتہ در بند من است
 ہر گلے کز شاخ می چینی منم
 در طلسم من اسیر است این جہاں
 لی مع اللہ ہر کردار اول نشست
 ناطق و صامت ہر سخنچین
 مرغک اندر آشیای نالد ز من
 ہر فراق از فیض من گردد وصال
 تشنہ سازم تا شراب بے اورم
 من حساب و دوزخ و فردوس و جورا
 عالم شش روزہ فرزند من است
 اُم ہر چیزے کہ می بینی منم!
 از دم ہر لحظہ پیر است این جہاں
 آں جو انمردے طلسم من شکست

گر تو خواہی من نباشم در میاں

لی مع اللہ باز خوال از عین جاں

136005

لی مع اللہ - تبلیغ بہ حدیث لی مع اللہ وقت،

درنگاہِ او نمی دانم چه بود
 ازنگاہم این کہن عالم ربود
 یا نگاہم بر دگر عالم کشود
 یادگرگون شد ہاں عالم کہ بود
 مردم اندر کائنات زنگت بود
 زادم اندر عالم بے ہائے وہو
 رشتہ من زان کہن عالم گسست
 یک جہان تازہ آمد بدست
 از زبانِ عالمے جانم تپید
 تا دگر عالم ز خاکم بر دمید
 تن سبک تر گشت جان سیار
 چشم دل بینندہ و بیزار

پر دگی ہا بے حجاب آمد پدید

نغمہ انجم بگوشش من رسید

زمرنہ انجم

عقل تو حاصل حیات عشق تو سر کائنات

پیکر خاک! خوش بیا این سو سے عالم جہات

زہرہ و ماہ و مشتری از تو قریب یک دگر
 از پئے یک بنگاہ تو کشمش تجلیات
 در رہ دوست جلوہ ہاست تازہ بتازہ نو بنو
 صاحب شوق و آرزو دل نہ دہد بکلیات
 صدق و صفاست زندگی، نشو و نماست زندگی
 تا ابد از ازل بتاز ملک خداست زندگی،
 شوق غزل سرائے را رخصت ہائے و ہو بدہ
 باز بہ رند و محتسب بادہ سبب سبب بدہ
 شام و عراق و مہند و پارس خوب نبات کردہ اند
 خوب نبات کردہ را تلخی آرزو بدہ
 تا بہ بیم بلبند موج معرکہ بنا کند
 لذت سیل تند رو بادل آبجو بدہ

مرد فقیر آتش است، میری و قیصری خس است
 فال و فسر بلوک، احرف، بہنہ بس است!
 و بد بے قلندری طنطنہء سکندری
 آن ہمہ جذبہ کلیم این ہمہ سحر سامری
 آن بنگاہ می کشد این بہ سپاہ می کشد
 آن ہمہ صلح و آشتی این ہمہ جنگ و داوری
 ہر دو جہاں کشاستند ہر دو دوام خواستند
 این بہ دلیل قاہری آن بہ دلیل دلبری
 ضرب قلندری بیارسد سکندری شکن
 رسم کلیم تازہ کن رونق ساحری شکن!

عیات اللغات
عمدة القواعد

۲

فَلَکِیْمٌ

و
بیت قرآن و عبادت و ذکر و نماز و شکر و
توبه و استغفار و دعا و استعاذه و
استعاذت بالله من الشیطان الرجیم

فلکِ قمر

این زمین و آسماں ملکِ خداست
 اندرین رہ ہرچہ آید در نظر
 چوں غریباں در دیارِ خود مرو
 این و آن حکم ترا بر دل زند
 نیست عالمِ جبریتان چشم و گوش
 در بیابانِ طلب دیوانہ شوا
 چوں زمین و آسماں را طے کنی
 از خدا ہفت آسماں دیگر طلب
 این سہ و پرویں ہمہ میراثِ باست!
 بانگاہِ محرمے اور انگر
 اے ز خود گم اند کے بیباک شوا!
 گرتو کوئی این مکن آن کن کیند
 اینکہ ہر فردائے اومیس در چودوش!
 یعنی ابراہیم این بتخانہ شوا!
 این جہانِ آں جہاں را طے کنی
 صد زمان و صد مکان دیگر طلب

بے خود افتاد لبِ حجے بہشت

بے نیاز از حربِ ضربِ خوب و زشت

گر نجات یافتی سراغ از جستجوست

گورِ خوشتر از بہشتِ لنگ و پوست

اے مسافر جاں بسیر در از مقام

زندہ تر گردد ز پروازِ مدام!

ہم سفر با احترام بودن خوش است

در سفر یک دم نیا سودن خوش است

تا شدم اندر قضا الای پے پیر

آہ آنچہ بالا بود زیر آمد نظر

تیرہ خاکے بر تر از قندیل شب!

سایہ من بر سر من اے عجب!

ہر زمان نزدیک تر نزدیک تر

تا نمایاں شد کہستانِ قمر

گفت رومی از گمانہا پاک شو

خوگر رسم و رہ افلاک شو

ماہ از ما دور و با ما آشناست

این خستین منزل اندر راہ ماست

دیروز زود روزگارش دیدنی است

غار ہائے کوہسارش دیدنی است

آل سکوت آل کو ہمار ہولناک
 صد جہل از خافطین و یلدرم
 از درویش سبزہ سر بر نزد
 ابرہائے تم ہوا ہاتھ دست و تیز
 عالمے فرسودہ بے رنگ و صوت
 نے بنا فش ریشہ نخل جیتا
 اندروں پر سوز و پیروں چاک چاک
 بروہائش دو دو نار اندر شکم
 طاہرے اندر فضائش پر نزد
 با زمین مردہ اندر ستیز
 نے نشان زندگی دروے نہ موت
 نے بصلب وز گارش حادثا!

گرچہ ہست از دو و مان آفتاب

صبح و شام او ز ایدانقلاب!

گفت رومی خیزو گمانے پیش نہ
 باطنش از ظاہر او خوشتر است
 ہرچہ پیش آید تر اے مرد ہوش
 دولت بیدار را از کف مدہ
 در قفار او جہانے دیگر است
 گیر اندر حلقہ ہائے چشم و گوش

خافطین و یلدرم - کوہ ہائے آتش نشانِ قمر - قفار - غار

چشم اگر بینا است ہر شے دیدنی است   در تر از روئے نگہ سنجیدنی است

ہر کجسار و منی برد آنجا برو   یک دو دم از غمیرا و بیگانہ شو

دست من آہستہ سوئے خود کشید

تند رفت بر سرِ خاکے رسید

عارف ہندی کہ بہ یکے از غارِ ہائے قمر خلوت

گرفتہ و اہل ہند اور اہم ہاں دوست می گویند

من چو کوران دست بردوش رفیق   پانہں آدم اندران غارِ عمیق

ماہ را از ظلمت شش دل داغ داغ   اندر و خورشید محتاج چراغ

و ہم و شکست من بشیر خوں بخت بند   عقل و ہوشم را بدار او بخت بند

راہ فرستم رہزناں اندر کیس   دل تہی از لذت صدق و عین

صبح روشن بے طبع آفتاب!

دیو سارا از نخلہائے سر بلند

یا خیم لفتش بند دور منام!

سایہ از بتقیبیل خاکش عین نور

نے کنارش از شفقها سرخ وزرد

دود گرد صبح و شام آنجا نبود

دیدہ ہا از سرمہ اش روشن سواد

گرد او مائے سفید سے حلقہ زن!

عالم از دیر خیبالش پیکرے!

کار او با سپرخ نیلی منام نے

درنگا ہش آرزوئے زندگی است!

تا نگہ را جلوہ ہا شد بے حجاب

واوٹی ہر سنگ اور تار بند

از سرشت آب و خاک است این مقام

در ہوائے او چو مے ذوق و سرو

نے زمیںش را سپر لاجورد

نور در بندِ ظلام آنجا نبود

زیر نخلے عارف ہنہ می نشاد

مئے بر سر بستہ و عریاں بدن

آدمے از آب و گل بالاتر سے

وقت اور اگر دش ایام نے

گفت بارومی کہ ہمراہ تو کیست؟

زومی

مردے اندر جستجو آوارہ
 ناستے با فطرت پیارہ!
 پختہ تر کارش ز خامی ہائے او
 من شہیدِ ناتمامی ہائے او
 شیشہ خود را بگردوں بستہ طاق
 فکرش از جبریل می خواہد صدق!
 چوں عقاب افتد بصیدِ ماہ و ہر
 کرم رواند طوافِ نہ سپہر
 حرف با اہل زمین رندانہ گفت
 حور و جنت را بت و تہخانہ گفت!
 شعلہ با در موج و دوشین دیدہ ام
 کبریا اندر سجودش دیدہ ام!
 ہر زمان از شوق می نالد چونال
 می کشد اورا منسراق و ہم وصال!
 من ندانم چہ پیت در آب و گلش
 من ندانم از مقام و منزلش!

عذوق - رونمائی

ہماں دوست

عالم از رنگ است و بے رنگی است حق

چہیت عالم چہیت آدم؟ چہیت حق؟

رومی

آدنی شمشیر و حق شمشیر زن

عالم این شمشیر را سنگِ من

شرق حق را دید و عالم را ندید

غرب در عالم خرید، از حق رمید

چشم بر حق باز نکردن بندگی است

خویش را بے پروہ دیدن زندگی است

بندہ چون از زندگی گیرد برات

ہم خدا آن بندہ را کوید صلاوات

ہر کہ از لغت پذیر خویش آگاہیت

خاک او با سوزِ جان ہمراہ نیست!

جہاں دوست

برو جو دو پر عدم چھپیدہ است
 کارِ ما افلاکیاں جزوید نیست
 دوش دیدم بر سر از قشمرود
 از نگاہش ذوق دیدار چکید
 گفتش از محرابِ رازے پیش
 از جہاں زہرہ بگدختی؟
 گفت "ہنگام طلوع خاور است
 لعلما از سنگِ رہ آید بروں
 رنجیزے در کنارش دیدہ ام
 مشرقِ این اسرارِ اکم دیدہ است
 جانم از فروائے او نوید نیست!
 ز آسماں افرشتہ آمد فروو
 عجز بسوئے خاکدانِ مانید
 تو چہ بینی اندر آں خاکِ خموش؟
 دل بہ چاہِ بابے انداختی؟
 آفتابِ تازہ اورا در بر است
 یوسفانِ او زچہ آید بروں!
 لرزہ اندر کو ہسارش دیدہ ام

قشمرود نام کوہ ہے از کوہستانِ قمر

رخت بند و از مفتاح آدم آفری   تا شود خود گرز ترک بست گری
 اے خوش آن تو نے کہ جان او تپید ✓   از گل خود خویش را باز آفرید!

عرشیاں را صبح عید آں ساعتے

چوں شود بیدار چشم ملتے!

پیر ہندی اندکے دم در کشید   باز در من دید و بے تابا نہ دید
 گفت مرگ عقل؟ گفتم ترک فکر   گفت مرگ قلب؟ گفتم ترک ذکر
 گفت تن؟ گفتم کہ زاد از گرد رہ   گفت جاں؟ گفتم کہ رمز لا الہ
 گفت آدم؟ گفتم از امرار است   گفت عالم؟ گفتم او خود رو بروست
 گفت این علم و ہنر؟ گفتم کہ پست   گفت حجت چہیت؟ گفتم روئے دوست
 گفت دین عامیاں؟ گفتم شنید   گفت دین عارفاں؟ گفتم کہ دید

از کلام لذت جانش فرود

نکتہ ہائے دل نشیں بر من کشود

نمائندگان از عارف ہندی

(۱)

ذاتِ حق را نیست این عالم حجاب
غوطہ را حایل نگردد نقش آب!

(۲)

نزدن اندر عالمے دیگر خوش است
تا شتابِ دیگرے آید بدست!

(۳)

حق در سائے مرگ و عینِ زندگی است
بندہ چون میزدنی داند کہ چیست!

گرچہ ما مرغانِ بے بال و پریم
از خدا در علمِ مرگِ فسزوں تریم

(۴)

وقتِ شیرینی بزمِ آمیختہ
رحمتِ عالمی بقہرِ آمیختہ!
خالی از قہرش نہ بسینی شہر و دشت
رحمتِ او اینکہ کوئی درگذشت!

(۵)

کافر ہی مرگ است اے روشن نہاد
کے سز و با مردہ غازی اجہاد!
مردِ مومن زندہ و با خود جنگ
بر خود افتد همچو بر آہو پلنگ!

(۶)

کافر بیدار دل پیش صنم
 به زویندارے که خفت اندر حرم!

(۷)

چشم کورست اینکہ بیندنا صواب
 بیچک شب انہ بیند آفتاب!

(۸)

صحبت گل دانہ را سازد درخت
 آدمی از صحبت گل تیره بخت!
 دانہ از گل می پذیرد پیچ و تاب
 تا کند رسید شعاع آفتاب!

(۹)

من گل گفتم بگو اے سینہ خاک
 چوں بگیرم رنگ بوز باد و خاک؟
 گفت گل اے ہونہند رفتہ ہوش
 چوں پیایم گیری از برقِ خموش؟
 جاں بین مار از جذبِ این آں
 جذب تو پیدا و جذبِ ما نہاں!

جلوہ سرور

مرد عارف گفت گور اور بہت	مستِ خجہ دگر دید و از عالم گستا
ذوق و شوق اور از دست اور بود	در وجود آمد ز نیرنگ شود
با حضورش ذرہ ہا مانند لہو	بے حضور او نہ نور و نہ ظہور!

نازنینے در طلسم آں شبے
 سنبستان و زلفش تا کر
 غرق اندر جلموہ مستانہ
 پیش او کردندہ فانوس خیال
 اندراں فانوس پیکر رنگ رنگ
 من برومی گفتم اے دانا ئے راز
 گفت این پیکر چو سیم تابناک
 باز بے تابانہ از ذوق نمود
 همچو ما آوارہ و غربت نصیب
 شان او جبریلی و ناشس سروش
 غنچہ ما را کشود از شبنمش
 زخمہ شاعر بسازد دل از دست
 آں شبے بے کو کبے را کو کبے!
 تاب گیر از طلعتش کوہ و کمر
 خوش سرود آں مست بے پناہ
 ذوقنوں مثل سپرد پر سال
 شکرہ بر بخشاک و بر آہو پلنگ!
 ہر رفیق کم لفظ کجبتائے راز
 زاد در اندیشہ یزدان پاک!
 در شبستان وجود آمد فرود
 تو غریبی من غریبم او غریب!
 می برد از ہوشش و می آرد ہوش
 مردہ آتش زندہ از سوزدش
 چاکما در پرودہ محمل از دست

دیدہ ام در نغمہ او عالمے
آتشے گیر از نوائے اودے!

نوائے سروش

ترسم کہ تو مے رانی ز ورق بسراب اندر
زادی بجباب اندر میری بجباب اندر!
چوں سمره رازی را از دیدہ فرو شستم
تقدیر اعم دیدم پنہاں بکتاب اندر!
برکشت و خیا باں پیچ، بر کوہ و سیا باں پیچ
برقے کہ بخود پیچد میر و بسباب اندر!
با مغربیاں بودم پر خستہ و کم دیدم
مردے کہ مفت ماتش ناید بسباب اندر!

بے دردِ جہاںگیری آن قرب میسر نیست
 گلشنِ بگریباں کش لے بو بگلاب اندر
 اے زاہدِ ظاہر ہیں گیرم کہ خودی فانی است
 لیکن تو نہ می بینی طوفان بہ حساب اندر
 ایں صوتِ لاویزے از زخمِ خطریت
 مہجورِ حیناں حورے نالد بہ رباب اندر

حرکت بہ وادئی بر غمیب کہ ملائکہ

اورا وادئی طوا سین می نامند

رومی آن عشق و محبت را دلیل . نشنہ کا ماں را کلاش سلسیل

’بو بگلاب اندر‘ تلخیص بہ مصرع مشہور غزل صوفیہ ’اودرسن و من در او چون بو بگلاب اندر‘

اور زاہدِ ظاہرین از قرب چہ می ہر سی - اودرسن و من در او چون بو بگلاب اندر

گفت آن شعرے کہ آتش اندرو
 آں نوا گلشن کند خاشاک را
 آں نوا بر حق گواہی می دهد
 خون از و اندر بدن سپار تر
 اے بیباک شاعر کہ از سخن ہنر
 شاعر ہندی! خدائیش یار باد
 عشق را خنیاگری آموختہ
 حرف او چا ویدہ و بے سوز و درد
 زان نوائے خوش کہ شناسد مقام
 فطرت شاعر سراپا جستجوست
 شاعر اندر سینہ نلت چو دل
 سوز و مستی نقش بند عالمے است
 اصل او از گرمی اللہ ہوست!
 آں نوا بر ہم زندا فسلاک را
 با فقیراں پادشاہی می دهد!
 قلب از روح الامیں بیدار تر
 رہزن قلب است ابلیس نظر!
 جان او بے لذت گفتار باد
 با علیہ سلاں آذری آموختہ!
 مرد خوانندہ اہل درد او را نہ مرد
 خوشتر آں حرفے کہ گوئی در منام
 خالق و پروردگار آرزوست!
 ملتے بے شاعرے انبار گل!
 شاعری بے سوز و مستی ماتھے است!

شعرا مقصود اگر آدم گری است

شاعری ہم وارث پیغمبری است

گفتم از پیغمبری ہم بازگوئے	سزا و بامرد محرم بازگوئے
گفت اقوام و ملل آیات است	عصر ہائے ماز مخلوقات اورت
از دم او ناطق آمد رنگ خشت	ماہمہ مانند حاصل او چو کشت!
پاک سازد استخوان و ریشہ را	بال جبریلے دہد اندیشہ را
ہائے و ہوائے اندرون کائنات	از لب او نجم و نور و نازعات
افتابش ازو لے نیست نیست	منکر اور امک لے نیست نیست
رحمت حق صحبت اسرار او	قہر یزدان ضربت کرار او
گرچہ باشی عقل کل ازوے مرع	زانکہ او بیسندتن و جان را ہم
تیز تر نہ پا براہ یغنیید	تا بہ بینی آنچہ می بالیست دید

نجم و نور و نازعات - اسمائے سورہ ہائے قرآن

کنده بردیوارے از سنگِ قمر
چار طاسین نبوت را نگر،

شوقِ راهِ خویش داند بے دلیل
شوقِ راهِ دراز آمد دو گام
پا ز دم ستانہ سوئے یزید
من چہ گویم از شکوہ آن مقام
فرشیاں از نور اور روشن ضمیر
حق مرا چشم و دل و گفتار داد
شوقِ پرواز بے سبب ال جبریل
این مسافر خستہ گردد از مقام
تا بلند پہاڑے او آمد پدید
ہفت کوب در طوافِ اودام
عرشیاں از مرمہ خاکش نصیب
جستجوئے عالم اسرار داد

پردہ را بر گیرم از اسرارِ کل
بانو گویم از طواسینِ رسل

سنگِ قمر - قسمے از سنگِ سفید

طاسمین گوتم

توبہ آوردن زن رفاصہ عشوہ فروش

گوتم

مئے زیرینہ و معشوق جوان چیرے نیست

پیش صاحب نظران جو درجیاں چیرے نیست!

ہرچہ از محکم و پاپیندہ شناسی، گذرد

کوہ و سحر او بر و سحر و کراں چیرے نیست!

دانش مغربیاں فلسفہ مشرقیاں

ہمہ بیت خانہ و در طوف بتاں چیرے نیست

از خود اندیش و ازین بادیه ترساں گذر
 - کہ تو ہستی و وجود دو جہاں چیزے نیست

در طریقے کہ بنوکبِ مژہ کا ویدم من

منزل و قافلہ و ریگِ اں چیزے نیست! (از درختم)

بگذر از غیب کہ این وہم و گماں چیزے نیست

در جہاں بودن و رستن نہ جہاں، چیزے ہست

آں ہشتے کہ خدائے تو بخشد ہمہ ہیج

تا جزائے عمل تست جہاں، چیزے ہست!

راحتِ جاں طلبی؟ راحتِ جاں چیزے نیست

در غم ہم نفساں اشکِ رواں، چیزے ہست

چشمِ مخمور و بگاہِ غلط انداز و سرود

ہمہ خوب است لے خوشتر از اں چیزے ہست

حسنِ رخسار دے ہست دے دیگر نیت

حسنِ کردار و خیالاتِ خوشحال چیزے ہست!

رقاصہ

فرصتِ کشمکش مدہ این دلِ بے قرار را

یک دوشکن زیادہ کن گیشوئے تابدار را

از تو درونِ سینہ ام برقِ تجلی کہ من

بامہ و مہر دادہ ام تلخی انتظار را

ذوقِ حضور در جہاں رسمِ صنم گرمی نہاد

عشقِ فریب می دید جان امیدوار را!

تا بفرغِ خاطرے نغمہ تازہ ز نم

باز بہ مرغزار وہ طائر مرغزار را

طبع بلند و ادب، بند ز پائے من کشائے
 تابیہ پلاس تو دہم خلعتِ شہسریار را
 تیشہ اگر بہ سنگ نہ دایں چہ مقام گفتگو است؟
 عشق بدوش می کشد این ہمہ کو ہزار را!

طاسمین زرتشت

آزمایش کردن اہرمن زرتشت را

اہرمن

از تو مخلوقاتِ من نالال چوئے
 از تو مارا فرودیں مانند دے
 درجہاں خوار و زبونم کردہ
 نقشِ خود رنگیں ز خونم کردہ

زندہ حق از جلوہ سینائے تست

مرگ من اندرید بیضائے تست!

بر مرادش راه رفتن گمراہی است	بیکجہ بر میناقِ یزداں اہلہی است
ارہ و کرم و صلیبِ العامِ اوست!	زہر بادہٴ گلفامِ اوست
حرفِ آں بیچارہٴ تاثیرے نداشت!	جز دعا ہا نوحِ تدبیرے نداشت
ہم خیلِ نوریان صحبت گزین	شہر را بگذار و در غائے نشین
از منا جانے بسوز افلاک را	از نگاہے کہمپا کن خاک را
نیم سوزِ آتشِ نظارہ شو	در کستانِ چوں کلیم آوارہ شو
از جنسِ بلاگری باید گذشت!	لیکن از پغیبِ سری باید گذشت
فطرتش گر شعلہ باشد خس شود	کس میانِ ناکساں ناکس شود
عشق را پغیبِ سری در دوسراست!	تا نبوت از ولایت کمتر است

ارہ - کرم - صلیب - تلیمات بہ قصصِ پغیبِ سراں

خیز و در کاشانه وحدت نشین
 ترک جلوت گوی و در خلوت نشین!

زندگیت

نور دریاے است ظلمت ساحلش
 ہم چو من سیلے نزا و اندر دلش
 اندر و نم موجہاے بہت سارہ
 سیل راجز غارت ساحل چہ کا؟
 نقش بیرنگے کہ اور اکس ندید
 جز بخون اہرمن نتواں کشید!

خوشین را و نمودن زندگی است

ضرب خود را آزمودن زندگی است!

از بلا ما پختہ تر گرد خودی
 تا خد را پرده در گرد خودی
 مرد حق میں بسزجی خود را ندید
 لا الہ می گفت در خون منی پید!
 عشق را در خون تمپین آبروست
 اڑہ و چوب و رسن غیدین است!

در رہِ حق ہر چہ پیش آید نکوست

مرجا نامہ را نہیائے دوست!

جلوہ حق چشم من تنها نخواست	حسن را بے انجمن دیدن خطاست
چہیست خلوت بے درد سوز و آرزوست	انجمن دیدارست خلوت جستجو است
عشق در خلوت کلیم اللہی است	چون بخلوت می خرامد شاہی است!
خلوت و جلوت کمال سوز و آرزوست	عہر دو حالات مقامات نیاز
چہیست آن بگذاشتن از دیر و کنشت	چہیست این بہ تنہا نہ رفتن در بہشت!
گرچہ اندر خلوت و جلوت خداست	خلوت آغاز است و جلوت انتہاست
گفتہ پیغمبری درد سراسر است	عشق چون کمال شود آدم گراست!

راہِ حق با کارواں رفتن خوش است

بہچو جاں اندر جہاں رفتن خوش است!

طاسین مسیح

رویائے حکیم طالسٹائی

وادی بے طارو بے شاخ و برگ!	درمیان کوہسارِ ہفت مرگ
آفتاب اندر فضا لیش تشنہ میرا!	تابِ مہ از دو دگر در او چوتیہ
خمِ نجم مانند جوئے کماشاں	رو در سیما باندراں وادی وال
تند سیر و موج موج و پیچ پیچ	پیش اولست و بلند در راہ پیچ
باہزاراں نالہ ہائے بے اثر!	غرق در سیما بمر دے تا کر
تشنہ و آہ بے کج ز سیما بے!	قسمتِ او ابرو باد و آب نے

طالسٹائی - نام حکیم و مصلح روسیہ

برکراں دیدم ز نے نازک تنے

کافر می آموز پیسہ لہن کنشت

گفتش تو کیستی نام تو چیست؟

گفت در چشم منون سامری است

ناگہاں آں جوئے سمیں رخ بست

بانگے دے وائے برفتدیر من

گفت افرنگیں "اگر داری نظر

پور مریم آں چہ سرخ کائنا

آں فلاطوس آں صلیب آں روئے زرد

لے بجانن لذت ایماں حرام

چشم او صدکار و ال رارہ ہرنے

از نگاہش زشت خوب و خوب زشت

ایں سراپا نالہ و سر یاد کیست؟

نامم افرنگین و کارم ساحری است

استخوان آں جواں در تن شکست

وائے بر سر یاد بے تاثیر من!

اندکے اعمال خود را ہم نگر

نورا و اندر جہات بے جہات!

زیر گردوں تو چہ کردی او چہ کرد!

لے پر ستار بتان سیم خام

قیمت روح القدس نشناختی

تن خریدی نقد جاں در باختی!

فلاطوس - نام حاکم رومی

طغنه آں نازنینِ جلوہ مست
 گفت اے گندم نمائے جو فروش
 عقل و دین از کافر بیائے تو خوار
 مہر تو آزار و آزارِ نہاں
 صحبتے با آب و گل و رزیدہ
 حکمتے کو عتدہ اشیا کثاد
 داند آں مردے کہ صاحبِ جہ پست
 از دم اور فتہ جاں آمد بن
 آنچه ما کردیم با تا سوست او
 آں جواں را نشتر اندر دل شکست
 از تو شیخ و برہمن تکت فروش
 عشق از سوداگر بیائے تو خوار
 کین تو مرگ است و مرگ ناگہاں
 بندہ را از پیش حق دزدیدہ
 با تو غیر از من کہ چنگیزی نداد
 جرم تو از جرم من سنگیں تراست
 از تو جاں را دخمہ می گردد بدن
 تکت او کرد بالا ہوست او

مرگ تو اہل جہاں از ندگی است
 باش! تا بسنی کہ انجام تو صیت!

ناسوت جسم + لاہوت - روح

طایبین محمد

نوحہ روح ابوہل در عرم کعبہ

سینہ ما از محمد داغ داغ!	آردم او کعبہ را گل شد چراغ!
از ہلاک قیصر و کسراے سرود	نوجواناں را زدست ما ربود
ساحر و اندر کلاش ساہری است	این دو حرف لاله خود کافر است
تا بساط دین آبا در نور	با خداوندان ما کرد آنچه کرد!
پاش پاش از ضربش لات و منات	انتقام از وی بگیر ای کائنات!
دل بغائب بست از حاضر گست	نقش حاضر افسون او شکست
دیدہ بر فائب فرو بستن خطاست	آنچه اندر دیدی ناید کجا است!

پیشِ غائبِ سجدہ بردنِ کورمی است   دینِ نو کور است کورمی دُورمی است

خم شدنِ پیشِ خدائے بے جہات!

بندہ را ذوقِ نہ بختِ اینِ صلوات!

مذہبِ اوقاطِ ملک و نسب   از قریشِ منکر از فضلِ عرب!

دُرنگاہِ او یکے بالا و پست   با غلامِ خویشِ بر یکِ خمِ انِ شست!

قدرِ احرارِ عربِ شناختہ   با کلفتِ انِ حبشِ در ساختہ

احمرانِ با اسودانِ آمیختند   آبروئے دو دمانے رنجیتند!

این مساواتِ این مواخاتِ اعجمی است   خوب می دانم کہ سلماں ^{رض} مزدکی است

ابن عبد اللہ فریبش خورده است   رتخیزے بر عرب آورده است!

عزتِ ہاشم ز خود مہجور گشت   از دور کعتِ چشمِ شاں بے نور گشت

اعجمی را اصلِ عدنانی کجاست   گنگ - الفتا سحر بانی کجاست

کلفت - فریب و بد گل - سلماں - حضرت سلماں فارسی - عدنان - جد عرب - حبان - یکے از نصیبان عرب

چشمِ خاصانِ عرب گردیدہ کوہِ برنیائی اے زہیر از خاکِ گورہ

اے تو مارا اندر میں صحرا دلیل

بشکن افسونِ نوائے حبِ سبیل!

باز گو اے سنگِ اسود باز گوے آنچه دیدیم از محمد باز گوے

اے سبیل اے بندہ را پوششِ نڈیہ خانہ خود را ز بے کیشاں بگیری

گلہ سناں را بگرگاں کن سبیل علیٰ کن خرمائے شاں را بخرمیل!

صرصرے وہ باہوائے باد یہ انہم اَعْجَازُ نَحْلِ حَاوِيَةٍ

اے منات اے لات ازین منزل مرو گرز منزل می روی از دل مرو

اے ترا اندر دو چشم ما و ثاق

مہلتے ان کنت ازمعت الفراق

زہیر - شاعر مشہور عرب

انہم اَعْجَازُ نَحْلِ حَاوِيَةٍ

ان کنت ازمعت الفراق - پارہ از شعرا مر القیس یعنی مہلتے بدہ اگر قصد جدائی کردہ

فلك عطار

زیارتِ ارواحِ جمالِ الدین

افغانی و سعید حلیم پاشا

در تماثلے تجلی ہائے خویش!

یا بدم من اسیر آمد وجود!

من ز افلام کہ افلاک از من است؟

یا ضمیر من فلک اور گرفت!

آنچہ می بیند نگہ چون است چیست؟

پیش خود بینم تہانے دیگرے

عالے از خاکِ مادیرینہ تر

دستبرد آدمے ناویدہ

مشت خاکے کار خود را بردہ پیش

یا من افتادم بدم ہست بود

اندریں نیلی تنق چاک از من است؟

یا ضمیرم را فلک در گرفت

اندرون است این کہ بیرون است چیست؟

پرزخم بر آسمانے دیگرے

عالے باکوہ و دشت و بحر و بر

عالے از ابر کے بالیدہ

نقشہ انابستہ بر لوح وجود

خزودہ گیر فطرت آنجا کس نبویا

من بہ رومی گفتم این صحرا خوش است

در کہستان شورش دریا خوش است

می نیایم از حیات این جاننا

از کجای می آید آواز اذان؟

گفت رومی "این مهت امام اولیا

آشنا این خاکدان با خاک بہت

بوالبشر چون خست از فروس بہت

یک دور روزے اندرین عالم نشست

این فضا ہا سوز آہش دیدہ است

نالہ ہائے صبح گاہش دیدہ است

ز اثران این مقام ارجمند

پاک مرداں از مقامات بلبلند

پاک مرداں چون فضیل و بوسعید

عارفاں مثل جنسید و بایزید

خیز تا ما را من از آید بہت

یک و دم سوز و گداز آید بہت

رفتم و دیدم دو مرد اندر قیام

مقتدی تا تار و افغانی امام

پیر روی ہر زمان اندر حضور
 طلعتش بر تافت از ذوق بسور
 گفت در مشرق زین و کس بہتر نژاد
 ناخن شاں عقدہ ہائے ماکشاد
 سیدالسادات مولنا جمال
 زندہ از گفتار او منک و فعال
 ترک سالار آل حلیم در دمنہ
 فکر او مثل مقام او بلند
 با چنین مرواں و رکعت طاعت است
 ورنہ آل کائے کہ مزدش حبت است

قرابت آل پیرے سخت کوش
 سورہ والنجم و آل دشت خموش
 قرآنے کروئے خلیل آید بوجد
 روح پاک حسب ریل آید بوجد
 دل از درد سینہ گردنا صبور
 شور الا اللہ خیسر داز قبورا
 اضطراب شعلہ سنجند دودرا
 سوزوستی می دید داودرا

آشکارا ہر غیب از قرآنش
 بے حجاب ام الكتاب از قرآنش

من نہ جا بر فاختم بعد از نماز دست او بوسیدم از راه نیا
گفت رومی "ذره گردوں نور و در دل او یک جہان سوز و درد
چشم جز بر خویشتن بکشاده دل بکس نادادہ آزادہ

تند سیر اندر فراخائے وجود
من نہ شوخی گویم اورا زندہ رود

افتخانی

زندہ رود! از خاکدانِ ما بگوئے از زمین و آسمانِ ما بگوئے
خاکی و چون قدسیاں روشن بصر! از مسلماناں بدہ مارا خبر!

زندہ رود

در ضمیر تلخ گیتی شکن دیدہ ام آویزش دین و وطن!

روح در تن مُردہ از ضعفِ نقین	نامیہ از قوتِ دینِ حسین
ترک و ایرانِ عربِ مستِ فزنگ	ہر کسے را در گلو شستِ فزنگ
مشرق از سلطانی مغربِ خراب	اشتراک از دینِ ملتِ بردہ تاب!

افغانی

دین و وطن

گردِ مغربِ آن سراپا کرون	اہلِ دین را دادِ تسلیمِ وطن
او بیکرِ مرکز و تو در فناء	بگذر از ستامِ فلسطین و عراق
تو اگر داری تمیزِ خوبِ زشت	دل نہ بندی با کلوخ و سنگ و خشت
چیتِ دین بر خاستنِ از روئے خاک	تا ز خود آگاہ گرد جانِ پاک!
می نماند آنکہ گفت اللہ ہو	در حد و دایں نظمِ چار سہو
پر گہ از خاک و بر خیزد ز خاک	حیف اگر در خاک می در جانِ پاک!

گرچہ آدم بر زمین آید از آب و گل
 رنگ و نم چون گل کشید از آب و گل
 حیف اگر برتر نپزد زین مفتامم!
 حیف اگر برتر نپزد زین مفتامم!
 گفت تن در شو بنجا کبہ کند
 گفت جان پہنائے عالم را نگرا!
 جان بگنج در جہات اے شمشاد
 مرد حریر یگانہ از ہر قید و بند

حریر خاک تیرہ آید در خروش

ز آنکہ از بازاں نیاید کارِ موش!

آن کفِ خاک کے کہ نامی پدی وطن
 این کہ کوئی مصر و ایران و یمن
 با وطن اہل وطن را نسبت است
 ز آنکہ از خاکش طلوع ملتے است
 اندرین نسبت اگر داری نظر
 نکتہ بیستی ز موبار یک تر
 گرچہ از مشرق بر آید آفتاب
 با تجلی ہائے شوخ و بے حجاب
 در تب و تاب است از سوزِ دروں
 تاز قیدِ شرق و غرب آید بروں
 برود از مشرق خود جلوہ مست
 تا ہمہ آفاق را آرد بدست!

فطرتش از مشرق و مغرب برمی آید
گرچه او از روستے نسبت خاوری است!

اشتراک و ملکیت

صاحب سرمایہ از نسلِ خلیل	یعنی آلِ سمنپیرِ بے جبریل
زانکہ حق در باطلِ او مضمر است	'قلبِ او مومن و غمش کافر است'
غربیاں گم کرده اند افلاک	در شکم جویند جانِ پاک
رنگ و بُو از تنِ بگیرد جانِ پاک	جز زنبین کاسے ندارد اشتراک
دینِ آلِ سمنپیرِ حق ناشناس	بر مساواتِ شکم دارد اساس

تا اخوت را مقام اندر دل است
بیخ او در دل نہ در آب و گل است!

صاحب سرمایہ - کارل مارکس مصنف کتاب سرمایہ کہ اصول اشتراک ادر این کتاب وضع کرده

ہم ملکیت بدن رات رہی است
سینہ بے نور اور از دل تھی است!
مثل زنبورے کہ بر گل می چسبند
برگ را بگذار دو شمشادش برد
شاخ و برگ و رنگ و بوئے گل ہما
بر جالش نالہ بلبل ہما
از طلسم و رنگ و بوئے او گذر
نرک صورت گوے و در سنی بگر

مرگ باطن گر چہ دیدن مشکل است
گل مخواں اورا کہ در معنی گل است!

ہر دورا جاں ناصبور و ناشکیب
ہر دوریزواں ناشناس آدم فریب!
زندگی این را خروج آں را خراج
در میان این دو سنگ آدم زجاج!
این بعلم و دین و فن آرد شکست
آں برد جاں از تن ناں از دست
غرق دیدم ہر دورا در آب و گل
ہر دورا تن روشن و تاریک دل!

زندگانی سوختن با سختن
در گلے تخم دے انداختن!

سعید حلیم پاشا

شرق و غرب

غربیاں را زیر کی ساز چیت	شرقیان را عشق را ز کائیت
زیر کی از عشق گرد حق شناس	کار عشق از زیر کی محکم اساس
عشق چوں با زیر کی مہب شود	نقش بند عالم دیگر شود
خیز و نقشش عالم دیگر بند	عشق را با زیر کی آمیزند
شعلہ افرونگیساں نم خوردہ آیت	چشم شان صاحب نظر دل مردہ آیت
زخمها خوردند از شمشیر خویش	بسمل افتادند چوں پیر خویش!
سوزوستی را مجواز تا کِ شان	عصر دیگر نیست در افلاک شان!

زندگی را سوز و ساز از نارِ تست

عالمِ نو آنسردینِ کارِ تست!

مصطفیٰ کو از تجدد می سرود

گفت نقشِ کهنه را باید زدود

نو نگردد کعبه را رخسارِ حیات

گر ز آفرنگ آیدش لالت و مناسبات

ترک آهنگ و چنگ نیست

تازه اش جز کهنه آفرنگ نیست

سینه اوراد می دیگر نبود

در ضمیرش عالمی دیگر نبود

لاجرم با عالم موجود ساخت

مثل موم از سوز این عالم گداخت

طرفکیها در نهاد کائنات

نیست از تقلید تقویم حیات

زنده دل خلاق اعصار و دهور

جانش از تقلید گدرد بے حضور

چون مسلمانان اگر داری جگر

در ضمیر خویش و درتسراں نگر

صد جهان تازه در آیات اوست

عصر با چپیده در آفات اوست!

یک جهانش عصر حاضر را بس است

گیر اگر در سینه دل معنی رس است

مصطفیٰ، مراد از مصطفیٰ کمال

بندۂ مومن تر آباستِ خداست ہر جہاں اندر بر او چوں قباست!

چوں کہن کرد و جہا نے در برش

می دہت سرائ جہا نے دگرش!

زندہ رود

زورق ما خاکیاں بے نا خداست

کس نداند عالم تسرائ کجاست!

افغانی

عالمے درانتظارِ قم ہمنوز

شام اور روشن تر از صبحِ فرنگ

چوں دل مومن کرانش نا پدید

تخم او افکند در جانِ عسرا

عالمے در سینہ ما گم ہمنوز

عالمے بے امتیاز خونِ رنگ

عالمے پاک از سلاطین و عبید

عالمے رعنا کہ فیضِ بیک نظر

لا یزال ووارو اتش نو بنو
 باطن او از تغیر بے غمے

برگ و بارِ محکما تشش نو بنو
 ظاہر او انقلاب ہر دمے

اندرون تست آل عالم نگر

می دہم از محکما ت او خبر!

محکما ت عالم قرآنی

اختلافت آدم

در دو عالم ہر کجا آثار عشق
 ابن آدم سرے از اسرار عشق

سیر عشق از عالم ارحام نیست
 اوز سام و حام و روم و تمام نیست

کو کبے بشرق و غرب بے غروب
 در مدارش نے شمال و نے جنوب

حرف رانی جاعل تفسیر او
 از زمین تا آسمان تفسیر او!

مرگ و قبر و حشر و نشر احوال است
 نور و نار آں جہاں اعمال او است

او داد و او کتابت او تسلیم!	او امام و او صلوات او حرم
نے حدود اور انہ ملک شش رات غور	خرده خرده غیب او گرد و حضور
اعتدال او عیب بار ممکنات	از وجودش اعتمت بار ممکنات
غرق اعصار و دہور اندر دوش!	من چہ گویم از یوم سبے سالت
آنچہ در عالم ننگبہ آدم است!	آنچہ در آدم ننگبہ عالم است
نیست رہ جبریل را در خلوتش!	آشکارا مہر و مہ از جلوتش

بتر از گردوں مہت آدم است

اصل تہذیب است آدم است

عشق یک بین در نماشاے دولی است!	زندگی اے زندہ دل وانی کہ پیت
کائنات شوق را صورت گراندا!	مرد و زن وابستہ یک دیگر اند
فطرت اولوح اسرار حیات!	زن نگہ دارندہ نار حیات
جوہر او خاک را آدم کند	آتش ما را بجان خود زند

درمیرش ممکن است زندگی
 از تب و تابش ثباتِ زندگی
 شعله کز بے شررها در گسست
 جان و تن بے سوز او صورت نسبت
 ابرج ما از ارجبت دیباے او
 ماہمہ از نقش بند دیباے او!

حق ترا داد است اگر تابِ نظر

پاک شود سببِ او را نگر

اے ز دینت عصر حاضر برده تاب
 فاش گویم بانو اسرارِ حجاب
 ذوقِ تخلیق آتشی اندر بدن
 از فروغ او فروغِ انجمن!
 ہر کہ بردار دازیں آتش نصیب
 سوز و سازِ خویش را گرد و قیب
 ہر زمان بر نقشِ خود بند نظر
 تا بگیرد لوح او نقشِ دگر
 مصطفیٰ اندر حرا خلوت گزید
 مدتے جز خویش تن کس را ندید
 نقش ما را در دل اور نختند
 ملتے از خلوتش ایگختند
 می توانی منسک بریزد او شدن
 منکر از شانِ نبی نتوان شدن

گرچه داری جان روشن چون کلیم   هست افکار تو بے خلوت عظیم!

از کم آمیسنی تخیل زنده تر

زنده تر جوینده تر یا بنده تر!

علم و ہم شوق از مقامات حیات   ہر دومی گیر نصیب از واردات!

علم از تحقیق لذت می برد   عشق از تخیل لذت می برد

صاحب تحقیق را جلوت عزیز   صاحب تخیل را خلوت عزیز

چشم موئے خواست دیدار وجود   این ہمہ از لذت تحقیق بود

لن ترانی نکتہ ما دارد دقیق   اندکے کم شود دریں کسب عمیق

ہر کجا بے پردہ آثار حیات   چشمہ زارش در ضمیر کائنات

درنگر ہنگامہ آفاق را   زحمت جلوت مدہ خلاق را

حفظ ہر نقش آفرین از خلوت است

خاتم اور انگلیں از خلوت است

۲۔ حکومتِ الہی

بندۂ حق بے نیاز از ہر مقام	نئے غلام اور رانہ او کس را غلام
بندۂ حق مردِ آزاد است و بس	ملک آئینش خدا داد است و بس
رسم و راہ و دین و آئینش ز حق	زشت خوب و تلخ و نوشینش ز حق
عقل خود ہیں غافل از بہبودِ غیر	شود خود بسیند نہ بیند شود غیر
وحی حق بسیندۂ سود ہمہ	درنگا ہش سود و بہبود ہمہ
عادل اندر صلح و ہم اندر مصافحہ	وصل و فصلش لایراعی لایخاف
غیر حق چوں ناہی و آمر شود	زور و بر ناتواں و تاہر شود

زیر گردوں آمری از قاہری است

آمری از ماسوا اللہ کافری است

قاہر آمر کہ باشد سچتہ کار   از قوانین گرد خود بند در حصا

لایراعی لایخاف - نہ رعایت می کند نہ خوف از کسے دارد -

جرّہ شاہیں تیز چنگ و زود گیر! صنوہ را در کار ما گیر دشیر

قاہری را شرع و دستوں سے دہد بے بصیرت سرسہ با کورے دہدا

حاصل آئین و دستورِ ملوک؟

دہ خدایاں فریب و دہقان چو دوک!

و اے بردستورِ جمہورِ فرنگ! مردہ تر شد مردہ از صورتِ فرنگ!

حقہ بانہاں چوں سپہر گرد گرد از اعم بر تختہ خود چیدہ زردنا

نشاطراں این گنج و آں بیخ بر ہر زمان اندر کمین یکے دگر

قاش باید گفت سربلبران ما متاع و این ہمہ سودا گراں!

دیدہ ہاے نم ز حسیبِ سیم وزد مادراں را بارِ دوشش آند سپر

و اے بر قوسے کہ از بیمِ شمر می برد نم را از اندامِ شخبر!

تا نیار دز خم از تارش سرود می کشد نا زادہ را اندر وجود!

گر چه دارو شیوہ ہاے رنگ رنگ! من بجز عبرتِ نجیرم از فرنگ!

اے بے تعلیقہ! اسیر آزاد شو

وامن و تیراں گمیر آزاد شو

۳۔ ارض ملک خداست

سگر گذشت آدم اندر شرق و غرب

یک عروس و شوہر او ماہمہ

عشوہ ہاے او ہمہ مکرو فن است

در ساز و با تو این سنگ و حجر

اختلاطِ حفتہ و بیدارِ حسیت؟

حق زمین را جز بتساع مانگفت

دہ خدایا! نکتہ از من پذیر

صحبتش تا کہ تو بود و او نبود

تو عقابنی طائف اولاک شو

بہر خاک کے فتنے لے عرب و ضربا

آں فسو نگری بے ہمہ ہم باہمہ

نے از ان تونہ از ان من است!

این ز اسبابِ حشر تو در سنرا

ثابتے را کار با سیارِ حسیت؟

این متاع بے بہا مفت است

رزق و گور ازوے بگیر اورا بگیر

تو وجود و او نمود بے وجود

بال و پر بکشتا و پاک از خاک شو

باطن الارض للذئط اہر است

ہر کہ این ظاہر نہ بیند کافر است

من نگویم در گذر از کلخ و کوسے	دولت تست این جہان رنگ و بوے
وانہ دانہ گوہر از خاکش بگیر	صید چوں شاہین ز افلاکشن بگیر
تیشہ خود را بکسارش بزن	نوسے از خود گیر و برنارش بزن
از طریق آذری بیگانہ باش	بر مراد خود جہان تو تراش!
دل بزنگ و بوسے دکاخ و کومدہ	دل حریم اوست جز با او مدہ!
مردن بے برگ و بے گور و کفن؟	گم شدن در قفسہ و فرزندوزن!
ہر کہ حرفے لا الہ از بر کند	عالمے را گم بخویش اندر کند

فقیر جمع و رقص و عریانی کجاست

فقیر سلطانی است ہبانی کجاست

۴۴ حکمت خیر کثیر است

گفت حکمت را خدا خیر کثیر
 علم حرف و صوت را شہ پرزہد
 علم را براوج افلاک است رہ
 نسخہ او نسخہ تفسیر شکل
 وشت را گوید جابے وہ دہد
 چشم او بر واردات کائنات
 دل اگر بندد بہ حق پیغمبری است
 علم را بے سوز دل خوانی شہ است
 عالمے از غازہ او کور و کہود
 بحر و دشت و کوہ سار و باغ و سراغ
 ہر کجا این خیر را بینی بگیر
 پاکی گوہر بہ نا گوہر دہد
 تازہ چشم ہر بر کنہ درونگہ
 بستہ تدبیر او تفتدیر گل
 بحر را گوید سرا بے وہ دہد
 تا بہ بیند محکمات کائنات
 ورز حق بیگانہ کردد کافر ہی است
 نور او تاریکی بحر و بر است
 فرو دیش برگ ریزہست بود
 از بیم طیارہ او داغ داغ!

لذتِ شجنون و یلغائے ازوست

سینہ افزنگ راتلے ازوست

می برد سرمایہ اقوام را!

سیر و اثر و نئے دھراپام را

نور نار از صحبتِ نائے شود

فوتش ابلیس رایاے شود

زانکہ او کم اندر اعماقِ دل است!

کشتن ابلیس کائے مشکل است

کشتہ شمشیر قرآنش گنی

خوشتراں باشد مسلمانش گنی

از فراقِ بے وصالے الاماں!

از جلالِ بے جمالے الاماں

علم با عشق است از لاهوتیلا!

علم بے عشق است از طاغوتیلا

عقل تیرے بردن ناخوردہ

بے محبت علم و حکمت مردہ

کور را بیستندہ از ویدار کن

بولمب را حیدر کر کن!

زندہ رود

ہست آں عالم ہنوز اندر حجاب!

محکاتش و انمودی از کتاب

پرده را از چہرہ نکشاید چہرا

پیش با یک عالم فرسودہ است

رفت سوزِ سینہ تا تار و گرد

از ضمیر با برون ناید چہرا

ملت اندر خاکِ او آسودہ است

یا مسلمان مریاقتِ آں ببرد

سعید سلیم پاشا

دین حق از کافر می رسوا تر است

شب نیم ما در نگاہِ ما یم است

از شکر فیہا سے آں قرآن فروش

ز انسوتے گردوں دلش بیگانہ

بے نصیب از حکمتِ نبی

کم نگاہ و کور ذوق و ہنرہ گرد

کتاب و ملا و اسرار کتاب

زانکہ ملا مومنین کافر گراست!

از نگاہِ او یم ما شب نیم است!

دیدہ ام روح الایس را در فروش!

نزد او ام الکتاب افسانہ

آسمانش تیرہ از بے گو کبی!

ملت از قال و اقوالش فرد فردا

کور ما در زاد و نور آفتاب!

دینِ کافرِ فکر و تدبیرِ جہاد

دینِ ملّانی سبیل اللہِ فساد!

آنِ نخلوتِ رفتہ را از من بگوئے

از نفسہاے تو ملتِ را ثبات

حرفِ حقِ را افاش گفتنِ دینِ تبیت

دستِ خویش از آستینِ آور بر و

باغزال از وسعتِ صحرا بگوئے

مردِ حقِ جانِ جہانِ چار سوئے

اے ز افکارِ تو مومنِ را حیات

حفظِ قرآنِ عظیمِ آئینِ تست

تو کلیمیِ چند باشی سرنگوں

سرگذشتِ ملتِ بیضابگوئے

فطرتِ تو مستنیر از مصطفیٰ است

باز گو آخر مفتام ما کجا است؟

مردِ حقِ از حقِ پذیرد رنگِ و بُو

ہر زمان اورا چو حقِ نشانے دگر

شرحِ ریزِ کلِ یومِ بازگوئے

مردِ حقِ از کس نگیرد رنگِ و بُو

ہر زمان اندر تنشِ جانے دگر

رازِ ما با مردِ مومنِ بازگوئے

کلِ یومِ تبلیغِ آبیہ دکلِ یومِ ہونیِ شان

جز عزم منزل ندارد کاروان
غیر حق در دل ندارد کاروان

من نمی گویم که راهش دیگر است

کاروان دیگر گامش دیگر است!

افغانی

از حدیث مصطفیٰ داری نصیب؟
دین حق اندر جہاں آمد غریب!
با تو گویم معنی این عرف کبر
غربت دین نیست فقر اہل ذکر
بر آن مردے که صاحب جستجو است
غربت دین ندرت آیات اوست
غربت دین ہرزماں نوع دگر
نکتہ را در یاب اگر داری نظر
دل با آیات مہیبیں دیگر بند
تا بگیری عصر نور اور کمند!
کس نمی داند ز اسرار کتاب
شرقیاں ہم غربیاں در پیچ و تاب
روسیاں نقش نوی انداختند
آب نان کوند و دین در باختند!

دغریب، تبلیغ حدیث الاسلام جہاں غریب الخ

حق بہیں حق گوے وغیر از حق مجوس
یک دو حرف از من آں ملت بگوے

پیغامِ افغانی با ملتِ روسیہ

منزل و مقصود قرآن دیگر است
در دل او آتش سوزندہ نیست
بندہ مومن ز قرآن بر نخورد
خود تسلیم قیصر و کسری شکست
تا نہال سلطنت قوت گرفت
از ملوکیت گنگہ گردد دگر
عقل و ہوش در رسم ورہ گردد گرا
تو کہ طرح دیگرے انداختی
دل زد ستور کہن پر داختی

پہچو ما اسلامیہاں اندر جہاں
 تا بر افروزی چراغی در ضمیر
 پائے خود محکم گذار اندر نبرد
 ملتے می خواہد این دنیا تے پیر
 باز می آئی سوے اقوام شرق
 تو جہاں افکنده سوزِ دگر
 کہنہ شد افزنگ را آئینِ دین
 کردہ کار خد او نذاں تمام
 در گذر از لا اگر جویندہ
 قیصریت را شکستی استخوان
 عبرتے از سر گذشتت با بگیر
 گرد این لات و مہل دگر مگرد
 آنکہ باشد ہم بشیر و ہم نذیر
 بستہ ایام تو با ایام شرق
 در ضمیر تو شب و روزے دگر
 سوے آن دیر کہن دگر مہیں
 بگذر از لا جانبِ الا حرام
 تا رہ اثبات گیری زندہ

اے کہ می خواہی نظامِ عالمے

جنتہ اور اساسِ محکمے؟

داستانِ کہنہ شستی باب باب فکر را روشن کن از اتم الکتاب

باسیہ فاماں یدِ بختیا کہ داد؟
 درگذر از جلوہ ہائے رنگ رنگ
 گرز بکرِ غریباں باشتی خیر
 چیست رو باہی تلاش ساز و برگ
 جز بقراں ضیغی رو باہی است
 فقرِ قراں اختلاطِ ذکر و فکر
 ذکر؛ ذوق و شوق را دادن ادب
 خیزد از دوسے شعلہ ہائے سینه سوز
 مژدہ لا قبصر و کسری کہ داد؟
 خویش را در یاب از ترکِ فرنگ!
 رو بہی بگذار و شیری پیشہ گیر
 شیر مولا جوید آزادی و مرگ
 فقرِ قراں اصلِ شاہنشاہی است
 فکر را کامل ندیدم جز بذر
 کار جان است این نہ کارِ کام و لب
 با مزاج تو نمی سازد ہنوز

اے شہیدِ شاہدِ رعناے فکر

با تو گویم از تجلی ہائے فکر

دشگیر بندہ بے ساز و برگ!

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا

چیت قراں؟ خواجہ را پیغام مرگ

بیچ خیر از مردکِ زرکش مجو

از ربا آخر چه می زاید؟ فتن! کس نداند لذتِ قسریِ حسن!
 از ربا جاں نیره دل چون خشت و سنگ آدمی درنده بے دندان و چنگ!
 رزقِ خود را از زمین بردن روست این متلع' بنده و ملکِ خداست
 بندهٔ مومن این، حق مالک است غیر حق ہر شے کہ بینی مالک است
 رایتِ حق از ملوک آمدنگوں قریب ہا از دخلِ شاں خوار و زبوں

آب و نان ماست از یک مادہ

دودہٴ آدم "کنفیس" واحدہ

نقشِ تیراں تا درین عالم نشست نقشِ تھامے کاہن و پاپا شکست!
 فاش گویم آنچه در دل مضمر است این کتابے نیست چیزے دیگر است!
 چوں بجاں در رفت جاں دیگر شود جاں چو دیگر شد جہاں دیگر شود

مالک - تبلیغ بایہ شریفہ کل شئی ہا اللہ الا وجہہ

قریب ہا از دخل الخ تبلیغ بایہ شریفہ ان الملوک اذا دخلوا الخ

کنفیس واحدہ تبلیغ بایہ شریفہ ما خلقکم ولا بعثکم الخ

مثل حق پنهان وہم پیدا است این
زندہ و پایندہ و گویا است این
اندرو تقدیر ہائے شرق و غرب
سرعت اندیشہ پیدا کن چو برق
بامسلمان گفت جاں بر کف بندہ
ہر چہ از حاجت فزوں اری بدہ
آفریدی شرع و آئینے دگر
اندکے بانورہ قرآنشس بگر

از ہم وزیر حیات آگہ شوی

ہم ز تقدیر حیات آگہ شوی

مخفل مابے مے و بے ساقی است
ساز قرآن را نوا با باقی است
زخمہ مابے اثر افتد اگر
آسماں دارد ہزاراں زخمہ ور
ذکر حق از امتساں آمد غنی
ان زمان و از مکاں آمد غنی!
ذکر حق از ذکر ہر ذکر جداست
احتیل ج روم و شام اورا کجاست
حق اگر از پیش ما بردار دوش
پیش تو مے دیگرے بگذار دوش
از مسلمان دیدہ ام تقلید و وطن
ہر زماں جانم بلرزو در بدن!

ہر چہ از حاجت الخ تبیح بایہ شریفہ و لیستکو نلت ما ذالینفقون الخ

ترسم از روزے کہ محرومش کنند
آتش خود بر دل دیگر زنند!

پیر رومی بہ زندہ رود می گوید کہ شعر ہے یہا

پیر رومی آل سراپا جذب و درد	پیر رومی آل سراپا جذب و درد
از دروں آہے جگر دوز کے شہید	از دروں آہے جگر دوز کے شہید
آنکہ تیرش جزدل مرواں نُسفت	آنکہ تیرش جزدل مرواں نُسفت
دل بچوں مثل شفق باید زون	دل بچوں مثل شفق باید زون
جاں ز امید است چوں جئے روال	جاں ز امید است چوں جئے روال
باز در من دید و گفت "اے زندہ رود"	باز در من دید و گفت "اے زندہ رود"
ناقہ ماخستہ و محمل گراں	ناقہ ماخستہ و محمل گراں
استخان پاک مرواں از بلاست	استخان پاک مرواں از بلاست
این سخن دانم کہ با جانش چہ کرد	این سخن دانم کہ با جانش چہ کرد
اشک اورنگیں تر از خون شہید	اشک اورنگیں تر از خون شہید
سوئے افغانی نگاہے کرد و گفت	سوئے افغانی نگاہے کرد و گفت
دست در فتر اکِ حقی باید زون	دست در فتر اکِ حقی باید زون
ترک امید است مرگ جاوداں	ترک امید است مرگ جاوداں
باد و بیلتے آتش افکن در وجود	باد و بیلتے آتش افکن در وجود
تلخ تر باید نواے سارباں!	تلخ تر باید نواے سارباں!
تشدگان راتشتہ تر کرون روست	تشدگان راتشتہ تر کرون روست

درگذر مثل کلیم از رود نیل سوے آتش گام زن مثل خلیل!

نغمہ مروے کہ دارد بچے دوست

ملتے رامی بردتا کوے دوست!

غزل زندہ رود

این گل دلالت تو گوئی کہ مقیم اندمہ
راہ پیا صفت موج نسیم اندمہ

معنی تازہ کہ جو نیم و نیا بیم کجاست
مسجد و مکتب و می خانہ عقیم اندمہ

حرفے از خوشن آموزد در آن حرف لبونہ
کہ دریں خالقه بے سوز کلیم اندمہ

از صفا کوشی این تکیہ نشیناں کم گوے
موی ژولیدہ و ناشتہ کلیم اندمہ

چہ حرما کہ درون حرفے ساخته اند
اہل توحید یک اندیش و دو نیم اندمہ

مشکل این نیست کہ بزم از سرنگامہ گذشت

مشکل این است کہ بے نقل و ندیم اندمہ

4

فکب زپرو

فلکِ زمرہ

درمیانِ ما و نورِ آفتاب
 پیشِ ما صد پرودہ را آنچیتند
 تا ز کم سوزی شود دل سوز تر
 از تبِ او در عسروقی لاله خوں
 ہم چنان از خاک خیزد جانِ پاک
 در رہِ او مرگ و حشر و حشر و مرگ
 در فضاے صد پہرِ نیلگون
 خود عریم خویش و ابراہیم خویش
 از فضاے تو تو چندیں حجاب
 جلوہ ہائے آتشیں آنچیتند
 سازگار آید شاخ و برگ و بر
 آ بجوازِ قصصِ او سہماں گوں
 سوسے بے سونی گریزد جانِ پاک
 جز تب و تابے ندارد ساز و برگ
 غوطہ سہیم خوردہ باز آید بروں
 چون ذبیح المدد تسلیم خویش!

پیش او نہ آسمان نہ خیر است
 ضربتِ او از مقامِ حیدر است
 این ستیز و مبدم پاش کند
 محکم و سپار و چالاکش کند!
 می کند پرواز در پهنائے نور
 نخلبش گیرندہ جب سیریل و حور!

تاز ما زاغ البصر گیر و نصیب

بر مقامِ عبدا، اگر دور قیب!

از مقامِ خود نمیدانم کجاست
 این قدر دانم که از یلان جداست
 اندرونم جنگ بے خیل و سپه
 بیند آن کو ہم چو من دارونگه
 بے خبر مردان ز رزم کفر و دین
 جان من تنها چو زین العابدین!
 از مقام و راه کس آگاہ نیست
 جز نوای من چرخِ راه نیست!
 غرق دریا طفلک ز برنا و پیر
 جان بسا حل برده یک مرد فقیر!
 بر کشیدم پرده های این و شاق
 زرم از وصل و بنالم از فراق!

ما زاغ البصر تلحج بایہ شریفہ ما زاغ البصر و ما لحنی

وصل اگر پاپان شوق است الخد
 راہ روا از جاوہ گم گیر و سراغ
 آں دے دارم کہ از ذوق نظر
 رومی از احوال جان من خبر
 عشق شاطر با بدستش مہرہ ایم
 علمے از آب و خاک اورا قوم
 بانگاہ پردہ سوز و پردہ در
 اندرو بینی خدایان کہن
 اے خنک آہ و فغان بے اثر!
 گر بجانش سازگار آید فراغ
 ہر زمان خواہد جہانے تازہ ترا
 گفت رومی خواہی دگر عالم بے بکیر!
 پیش بنگر در سواد زہرہ ایم
 چوں حرم اندر غلاف مشک فام
 از درون میخ و مانع او گذر
 می شناسم من ہمہ راتن بہ تن

بعل و مردوخ و یعوق و نسروفسر

رم خن ولات و منات و عسر و عسر

برقیہ ام خویش می آرد دلیل

از مزاج این زبان بے خلیل

مجلس خدیایان اقوام قدیم

آن ہوئے تندو آن شنگوں سجا
 قلزمے اندر ہوا آویختہ
 ساحلش ناپید و موجیں گرم خیز
 رومی و من اندر آن دریائے قیر
 او سفر ہا دیدہ و من نوسفہ
 ہرزماں گفتسم نگاہم نارسات
 تا نشان کوہسار آمد پدید
 کوہ و صحرا صد بہار اندر کنا
 نغمہ ہائے طائران ہم نفس
 برق اندر ظلمتیں گرم کردہ تاب
 چاک دامان و گہر کم ریختہ
 گوہم خمینہ و باہوا لاکم ستیزہ
 چوں خیال اندر شبستان ضمیرہ
 درد و چشم نا صبور آمد نظر
 آن دگر عالم نمی بیستم کجاست
 جو تبار و مرغزار آمد پدید
 مشکبار آمد نسیم از کوہ سار
 چشمہ زار و سبز ٹپے نیم رس

تن ز فیض آں ہوا پابیندہ
 از سر کہ پارہ کردم نظر
 وادعی خوش بے نشیبے فراز
 اندرین وادعی خدایان کہن
 آں زار باب عرب این از عراق
 این ز نسل مہر و داماد قمر
 آں یکے دردست او تیغ دور
 ہر یکے ترسندہ از ذکر جمیل
 گفت مردوخ آدم از یزدان گنجیت
 تا بیفزاید بادراک و نظر
 می برد لذت ز آثار کہن
 روزگار افسانہ دیگر کشاد
 جان پاک اندر بدن بیسندہ
 خرم آں کوہ و کمر آں دشت و دریا
 آب خضر آرد بخاک اونیا از
 آں خدای مصر و این رب الیمین
 این الواصل و آں رب الفراق
 آں بہ زوج مشتری دارد نظر
 واں دگر چپیدہ ماسے در گلو
 ہر یکے آزرده از ضرب خلیل
 از کلیسا و صرم نالاں گرجیت
 سوے عہد رفتہ باز آید نگرا
 از تجلی ماسے ما دارد سخن!
 می وزد زان خاکداں باد مراد!

بعل از فرطِ طرب خوش می سرود

بر خدایاں رازِ ہائے ما کشود!

نغمہ بعل

آدم این نیلی تنق را بر دید

آنسوے گردوں خدایے را ندید

ور دلِ آدم جب سزا فکارِ حسیت

بچو موج این سر کشید و آن رسید!

جانش از محسوس می گیر دسترا

بوکہ عمد رفتہ باز آید پدید

زندہ بادا فسرنگی و مشرق شناسا

آنکہ مارا از لحد بیروں کشید!

اے خدایاں کہن وقت است وقت!

دزنگر آن حلقہ وحدت شکست

آل ابراہیم بے ذوق الست!

سجبتش پاشیدہ جاش یزیریز

آنکہ بود از بادۂ جبریل مست!

مردم اقتاد در بندِ جہات

با وطن پیوست از یزدان گست!

خونِ او سرد از شکوہِ دیریاں   لاجرم پیسِ حرم ز نار بست!

اے خدایانِ کهن وقت است وقت!

در جہاں باز آمد ایامِ طرب   'دیں ہزیمت خوردہ از ملک و نسب!

از چراغِ مصطفیٰ اندیشہِ حسیت!   زانکہ اور ایف ز ند صد بولہب!

گرچہ می آید صدائے لا الہ   آنچہ از دل رفت کے ماند بلب!

اہرمن را زندہ کرد افسونِ غرب   روزِ یزدال زرد روازیم شب!

اے خدایانِ کهن وقت است وقت!

بندِ دین از گردنش باید کشود   بندۂ ما بندۂ آزاد بود

تا صلوات اور اگر آید ہے   رکعتے خواہیم و آل ہم بے سجود

جذبہ ہا از نغمہ زنی کرد بلند   پس چہ لذت در نماز بے سرو!

از خداوند کے کہ غیب اور اسزد   خوشتر آں دیوے کہ آید در شہود!

اے خدایانِ کهن وقت است وقت!

فرورفتن بدربای زہرہ و

دیدن ارواح فرعون و کشتن کشتن

پیر روم آن صاحب ذکر جمیل، ضرب اور اسطوت ضرب خلیل
 این غزل در عالم مستی سرود، ہر خدایے کہنہ آمد در سجود!

غزل

باز بر رفتہ و آیتندہ نظر باید کرد
 عہدہ بر خیزند کہ اندیشہ دگر باید کرد
 عشق بر ناقہ ایام کشتہ محل خویش
 عاشقی؟ راحلہ از شام و سحر باید کرد
 پیر با گفت جہان بر روشنی محکم نیست
 از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد
 تو اگر ترک جہاں کردہ سراوداری
 پس نخستین سر خویش گذر باید کرد

گفتش دروہ من لات منات ایستے

گفت این بتکده راز پروز بر باید کرد

جز بد اما تم میاویزے اسپر	باز با من گفت "برخیزے اسپر
آنکہ از برف است چون انبار سیم!	آں کہستان آں جب الے کلیم
آشکارا تر دروشش از بروں!	در پس اوقسزم الماس گوں
در مزاج او سکون لم پزل	نے بھوج ونے بسیل اور ال
منکران غائب و حاضر پرست!	این مقام سرکشان زورست
ہر دو بامردان حق در عرب و ضرب!	آں یکے از شرق و آں دیگر ز غرب
واں دگر از تیغ درویشے دو نیم!	آں یکے بر گردوشش چوب کلیم
ہر دو در آغوشش دریا نشین!	ہر دو فرعون این صغیر آں کبیر
مرگ جباران ز آیات خداست!	ہر کسے با تلخی مرگ آشناست
دست در دستم بدہ از کس متسر	در پے من پابنہ از کس متسر

سینہ دریا چو موسیٰ بر درم

من ترا اندر ضمیر او پر م

بجز بر ما سینہ خود را کشود

قعر او یک و ادنیٰ بے رنگ و بُو

پیر رومی سورۃ ظہ اسرود

کوہ ہائے شستہ و عربان سرد

سوی رومی یک نظر نگر استند

گفت فرعون این سحر! این جوئے نور!

یا ہوا بود و چو آبے و انمود

وادی تاریکی او تو بتو

زیر دریا ماہتاب آندشود!

اندر اں گزشتہ و حیراں دومرد!

باز سوی یک دگر نگر استند

از کجا این صبح و این نور و ظہور؟

رُومی

ہر چہ پنهان است از و پیداستے

اصل این نور از ید بیضاستے!

فرعون

آہ نقیہ عقل و دین در باہتم
 دیدم و این نور را نشناختم!
 اے جہاں داراں سوے من بنگرید
 اے زباں کاراں سوے من بنگرید!
 و اے قومے از ہوس گردید کور
 می برد لعل و گہرا ز خاک گور!
 پیکرے کو در عجائب خانہ ایت
 برب خاموش اوافسانہ ایت!
 از ملوکیت خبر ہا می دہد
 کور چشمہاں را نظر ہا می دہد
 چیت تقدیر ملوکیت ہ شقاق
 محکمہ جستن ز تدبیر نفاق!
 از بد آموزی زبوں تقدیر ملک
 باطل و آشفنتہ ز تدبیر ملک!

باز اگر بینم کلیم اللہ را

خواہم ازوے یک دل آگاہ را

رُومی

حاکمی بے نورِ جانِ خام است خام	بے یدِ بیضیا لکو کیت حرام
حاکمی از ضعیفِ محکوموں قوی است	ببخش از حرمانِ محروموں قوی است!
تاج از باج است و از تسلیمِ باج	مرد اگر رنگ است می گردوز باج!
فوج و زندان و سلاسل رہزنی است	اوست حاکم کز چنین سامان غنی است

ذوالخِطوم

منقصدِ قومِ فرنگ آمد بلند	از پئے لعل و گهر گورے نکند
سگدشتِ مصر و فرعون و کلیم	می تو اوں دیدن ز آثارِ قدیم!
علم و حکمت کشفِ اسرار است و بس	حکمتِ بے جستجو خوار است و بس!

فرعون

قبر ما را علم و حکمت بر کشود

لیکن اندر تربتِ مهدی چه بود؟

نمودار شدن درویش سودانی

موجها با لید و غلطید اندر آب

روح آل درویش مصر آمد پدید

سنگ اندر سینه کشنر گداخت

انتقام خاک درویش نجر!

مرقدے جز دریم شورے ندا

از لبش آب ہے جگر ناب گسست!

برق بے تابانه رخسید اندر آب

بوجے خوش از گلشن جنت رسید

در صدف از سوز او گوهر گداخت

گفت "اے کشنر اگر داری نظر

آسماں خاک ترا گورے ندا

باز حرف اندر گلوے او شکست

گفت اے روح عرب بیدار شو
چوں نیا گال خالق اعصار شو!
اے قواد اے فصیل اے ابن سعود
تا کجا بز خویش پیچیدن چو دود
زندہ کن در سینہ آن سونے کہ رفت
در جہاں باز آور آں روزے کہ رفت!
خاک بطحا خالدے دگر بڑاے
نغمہ توحید در ادگیر سراے
اے نخیل دشت تو بالندہ تہ
بر سخیز از تو فاروقے دگر؟
اے جہان مومنان مشک فام
از تو می آید مرا بوسے دوام!
زندگانی تا کجا بے ذوق سیر
تا کجا تقدیر تو در دست غیر!
بوقسام خود نیائی تا کجا
استخوانم در یگے نالہ چو نے!

از بلا ترسی؟ حدیث مصطفیٰ است

مرد را روز بلا روز صفاست!

سارہاں یاراں بہ پشرب ما بہ سجد
آں حدی کو ناقہ را آرد بہ وجد!
ایر بار بید از زمین ہا سبز ہست
می شود شاید کہ پائے ناقہ سست!

جانم از دردِ جدائی در نپیر
 آں ہے کو سبزہ کم دارد بگیری!
 ناقہ مستِ سبزہ و من مستِ دوست
 اوبدست تست و من در دستِ دوست
 آب را کردند بر صحرا بیل
 بر جہل ہاشستہ اوراقِ نخیل!
 آں دو آہود در قفاے یک دگر
 از فر از تل من و آید بگر!
 یک دم آب از چشمہ صحرا خورد
 باز سوئے راہ پیمای بگرد!
 ریگِ دشت از نمِ مثالِ پر نیل
 جادہ بر استر نمی آید گراں
 حلقہ حلقہ چوای پر تہو عنمام
 ترسم از باران کہ دوریم از مقام!

سارباں یاراں بہ شرب ما بہ نجد

آں محمدی کو ناقہ را آرد بہ وجد!

چاوپدنامہ

5

فلاک میرغ

المریخ

چشم را یک لحظہ بستم اندر آب
 رخت بر دم ز می جہانے دیگرے
 آفتاب ما با فاش رسید
 تن رسم و راہ جاں بیگانہ است
 اندکے از خود گستم اندر آب!
 با زمان و با مکان دیگرے!
 روز و شب را نوع دیگر آفرید!
 در زمان و از زمان بیگانہ است!
 وقت او خرم بہر روزے کہ ہست!
 روزہا از نور او عالم فرود!
 می نگر دو کہنہ از پروازِ روز

روز و شب را گردش بہیم از دست

سیر او کن نہ اندک ہر عالم از دست!

مرغزارے بار صد گاہ بلند
 دور بین او تریا در کنت!

خلوت نگین بدختر است این
 گاہ جسم وسعت اورا کراں
 پیرِ روم آن مرشد اہل نظر
 چوں جہان ما طلسم رنگ و بوست
 ساکنانش چوں فرنگاں و فنوں
 بر زماں و بر مکاں قاہر تر اند
 بر وجودش آن چناں چمپیدہ اند
 خاکیاں را دل بہ بند آب و گل
 چوں لے در آب و گل منزل کنند
 مستی و ذوق و سرور از حکیم جاں
 در جہان ما دو تا آمد وجود
 خاکیاں را جان و تن مرغ و قفس
 یا سوادِ خاکدان ماست این؟
 گاہ دیدم در فضا سہ آسماں!
 ملکوت مرغ است این عالم نگر!
 صاحبِ شہر و دیار و کل خوکوست!
 در علوم جان و تن از ما سنو!
 زانکہ در علمِ فضا ماہر تر اند
 ہر خم و پیچ، فضا را دیدہ اند
 اندرین عالم بدن در بندِ دل!
 ہر چہ می خواہد آب و گل کنند
 جسم را غیب و حضور از حکیم جاں!
 جان و تن، آں بے نمود آں بانمود!
 فکرِ مرغی یک اندیش است و بس!

چوں کسے رامی رسد روز فراق
چست ترمی گرد و از سوز فراق!

یک روزے پیشتر از آن مرگ
می کنند پیش کساں اعلان مرگ!

جانِ شاں پروردہ اندام نیست
لاجرم خو کرده اندام نیست!

تن بخویش اندر کشیدن مردن است
از جہاں در خود رسیدن مردن است!

بزر از فکر تو آمد این سخن
ز اں کہ جان تست محکوم بدن!

رخت این جا یک دو دم باید کشاد

این چنین فرصت خدا کس را نداد!

بر آمدن انجم شناس مریخی از صدگان

پیر مرثے ریش او مانند برف
سالہاد علم و حکمت کردہ صرف

تیز ہیں مانند دانا بیانِ غرب
کسوتش چوں پیر ترسیانِ غرب

دیر سال و قاتش بالا چوسرو
طلعتش تا بنہ چوں ترکانِ مرو

آشکار از چشم او نگر عمیق

در زبان طوسی و خیم گفت

از مقام تخت و فوق آمد بروں!

ثابتان را جوهر سیارہ داد!

محو چیرت بودم از گفتار او

بزلب مریخیای حرف درسی!

مردے از مریخیان با صفا

دل به سیر خطہ آدم نہاد

تا بصحرای حجاز آمد سرود

نقش اورنگیں تر از باغ بہشت!

گشتہ ام در ملک نیل و رود گنگ

بہر تحقیق فلزات زمین

آشنای رسم و راہ ہر سریق

آدمی را دید و چون گل برنگفت

”پیکر گل آں اسپر چند و چون

خاک را پرواز بے طیارہ داد

نطق و ادراکش رواں چو آبجو

این ہمہ خواب است یا افسونگری

گفت ”بود اندر زمان مصطفیٰ

بر جہاں چشم جہاں میں رکشا

پر کشود اندر فضائے وجود

آنچہ دید از مشرق و مغرب نوشت

بودہ ام من ہم با یران و فرنگ

دیدہ ام امریکہ ہم ترا پون و چین

از شب و روز زمین دارم خبر کرده ام اندر بر و بحر شش سفر

پیش ما ہنگامہ ہے آدم است
گرچہ او از کار ما نامحرم است

رومی

من ز افلاکم رفیق من ز خاک
سرخوش و ناخوردہ از گہائے خاک
مرو بے پروا و ناشش زندہ رود
مستی او از تماشا سے وجود
ہا کہ در شہر شمشاق تادہ ایم
در جہاں و از جہاں آزادہ ایم
در تلاش جلوہ ہے نو بنو
یک زمان ما را رفیق راہ شو

حکیم مریخی

ابن نواح مرغین بر خیا است
بر خیا نام ابوالآباسے است

فرزند آں امر کردار زشت
 رفت پیش بر خیا اندر بہشت
 گفت "تو این جا چساں آسودہ؟
 عمر ہا محکوم یزدواں بودہ!
 از مقام تو نکوتر عالمے است
 پیش او جنت بہار یکدے است
 آں جہاں از ہر جہاں بالاتر است
 آں جہاں از لامکاں بالاتر است
 نیست یزدواں را از اں عالم خبر
 من ندیم عالمے آزاد تر!
 نے خدائے در نظام او خیل
 نے کتاب نے رسول و جبریل!
 نے طوائف نے سجودے اندر
 نے دعائے نے درودے اندر!
 بر خیا گفت "اے فسوں پرداز خیر
 نقش خود را اندراں عالم بریز"
 تا ابوالآبا فریب او سخورد
 حق جہاں نے دیگرے با ماسپر
 حق جہاں نے دیگرے با ماسپر

اندریں ملک خدا داد سے گذر

مرغدین و رسم و آئینش نکو!

گردش در شہر مرعین

مرعین و اس عمارت بلند
ساکنانش در سخن شیریں چونوش
فکر شاں بے درد و سوز اکتساب
ہر کہ خواهد سیم وزر گیرد ز نور
خدمت آمد مقصد علم و ہنر
کنش ز دینار و درم آگاہ نیست
بر طبیعت دیو ماشیں چہرہ نیست
سخت کش ہتھال چرخش روشن است
کشت و کارش بے نزاع آبجوست

من چہ گویم ز اں مقام از جنبہ
خوب روئے و نرم خوئے و سادہ پوشا
رازدان کیمیائے آفتاب
چوں نمک گیریم ما از آب شور
کار ما را کس نمی سنجد بزر
ایں بتاں را در حرہ ما را نہایت
آسمانہا از دخانہا تیرہ نیست
از نہاب دہ خدایاں امین است
عاشش بے شرکت غیرت ازوست

مرعین - نام شہرے در مرند

اندرایں عالم نہ لشکر نے قمشوں
 نے کسے روزی خمیخورد از کشت خون!
 نے قلم در مرغیں گیرد فرغ
 ازین تحریر و تشہیر دروغ!
 نے بیازاراں زبے کاراں خروش
 نے عدا ہائے گدایاں در و گوش!

حکیم مہر نجی

کس دریں جا سائل و محروم نیست
 عباد و مولا حاکم و محکوم نیست!

زندہ رود

سائل و محروم تقدیر حق است
 حاکم و محکوم تقدیر حق است
 جز خدا کس خالق تقدیر نیست
 چارہ تقدیر از تدبیر نیست!

حکیم مرینی

گرز یک تقدیر خون گردد جگر
 تو اگر تقدیر تو خواهی رواست
 ارضیاں تقدیر خودی در باختند
 رمز بار کیش بحر فی مضمراست
 خاک شوند بر هوا سازد ترا
 شبنمی؟ افتندگی تقدیرت
 ہر زمان سازی ہماں لات و منات
 تا بخود ناساختن ایمان تست
 گنج بے گنج است، تقدیر این چنین
 اصل دین این است اگر اے بے خبر
 خواہ از حق حکم تقدیر دیگر
 زانکہ تقدیرات حق لا انتہا است
 بکلمتہ تقدیر انشا خستند
 تو اگر دیگر شوی او دیگر است!
 سنگ شور بر شیشہ اندازد ترا!
 قلمی؟ پایتگی تقدیرت
 از بتاں جوئی ثبات اے بے ثبات؟
 عالم افکار تو زندان تست
 گنج بے گنج است، تقدیر این چنین!
 می شود محتاج ازو محتاج تر!

وائے آن دینے کہ خواب آرد ترا باز در خواب گراں دار و ترا!

سحر و افسون است یا دین است این؟

حسبِ اقیون است یا دین است این؟

می شناسی طبعِ ذراک از کجاست؟ خودے اندر بنگہ خاک از کجاست؟

تو بت مشکر حکیمان از کجاست؟ طاقتِ ذکرِ کلمیاں از کجاست؟

این لہ این وارداتِ اوز کجاست؟ این فنون و معجزاتِ اوز کجاست؟

گرمی گفت سار داری؟ از تو نیست شعله بر کردار داری؟ از تو نیست

این همه فیض از بہارِ فطرت است۔ نظرت از پرورگارِ فطرت است!

زندگانی چیست؟ کان گوہر است۔ تو امینی صاحبِ او دیگر است!

طبع روشن مرد حق را آبروست۔ خدمتِ خلقِ خدا مقصود اوست!

خدمت از رسمِ درہ پیمبری است

مزدِ خدمتِ خواستن سوداگری است

ہم چنان ہیں باد و خاک و ابرو کشت
 اے کہ می گوئی متسلیع ماز است
 ارض حق را ارض خود دانی بگو
 ابن آدم دل با بلبلیسی بنساز
 کس امانت را بکار خود نبرد
 بروہ چیزے کہ از آن تو نیست
 گر تو باشی صاحب شی، می سزد
 ملک یزدان را بیزدان بازوہ
 زیر گردوں فقر و سکنی چراست؟
 بندہ کز آب و گل بیرون نجست
 اے کہ منزل را نمی دانی زره
 باغ و راغ و کاخ و کوس و سنگ خشت
 مرد نادان این ہمہ ملک خداست
 چیست شرح آیہ لَا تَقْسُدُوا
 من ز ابلیسی ندیدم حسن فساد
 اے خوش آن کو ملک حق با حق سپرد
 داغم از کاسے کہ شایان تو نیست
 در نباشی، خود بگو کے می سزد
 تاز کار خویش بختانی گره
 آنچه از مولا است می گوئی زماست
 شیشہ خود را بسنگ خود شکست
 قیمت ہر شی ز اندازہ نگہ!

لَا تَقْسُدُوا - تلخیص آیہ شریفہ لَا تَقْسُدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا -

تمامتاع تست گوہر گوہر است ورنہ سنگ است از پیشیزے کہتہ است

نوع دیگر ہیں جہاں دیگر شود

اس زمین و آسمان دیگر شود

احوال و شیزہ مریم کہ دعوائے رسالت و کرمہ

درگذشتیم از ہزاراں کوسے و کاخ

اندر اں میسداں ہجوم مردوزن

چہرہ اش روشن شدے بے نور جاہا

حرف او بے سوز و چشمش بے نئے

فارغ از جوشش جوانی سینہ اش

بے خبر از عشق و از آئین عشق

گفت با ما آن حکیم نکتہ وال

برکنار شہر میدان فراخ!

در میاں یک نئے ن قدش چونارون

منی او بر بیان او گراں!

از سرور آرزو تا محرمے!

کور و صورت نا پذیر آئینہ اش!

صعہ مد کردہ شاہین عشق!

”نیست این دوشیزہ از مریمیاں

سادہ و آزادہ و بے ریو و رنگ
 پختہ درکار نبوت ساختش
 گفت نازل گشته ام از آسمان
 از مقام مرد و زن دارد سخن
 فرزند را اورا بزرید از رنگ
 اندرین عالم فرو انداختش!
 دعوت من دعوتِ آخر زمان!
 فاش ترمی گوید اسرار بدن!

نزد این آخر زمان تقدیر زسیت

در زبانِ ارضیاں گویم کہ چسیت

تذکیر بدمیرمنخ

اے زناں! اے ماوراں! اے خواہراں!
 دلبری اندر جہاں مظلومی است
 زسیتن تا کہ مشالِ دلبراں؟
 در دو گیسو شانہ گردانیم ما
 دلبری محکومی و محرومی است!
 مرد را پنچیر خود دانیم ما
 مرد صیادی بہ پنچیری کند
 گرد تو گرد کہ ز پنچیری کند!

خود گداز بہاتے او مکرو فریب
 درد و دلغ و آرزو مکرو فریب!
 گرچہ آن کافر حرم سازد ترا
 مبتلائے درد و غم سازد ترا
 ہمہ برا و بودن آزار حیات
 وصل اور زہر و فسراق اونبات
 مار پیچاں! از خم و چپش گریز
 زہر پالیش را بخون خود مریز!

از اموست زرد روئے مادران!

اے خنک آزادی بے شوہراں!

وحی یزداں پئے بہ پئے آید مرا
 لذت ایماں معین زاید مرا
 آمد آن وقتے کہ از اعجاز فن
 می تو ال دیدن جنسین اندر بند!
 حاصلے برداری از کشت حیات
 ہر چیہ خواہی از بنین و از بنا!
 گر نباشد بر مراد ما جنسین
 بے محابا کشتن او عین دین!
 در پس این عصر اعصار دگر
 آشکارا کرد اسرار دگر
 پرورش گیرد جنسین نوع دگر
 بے شب ارحام دریا بد سحر!

تابیر دآں سراپا اہرمن
 لالہ ہا بے داغ و با دامن پاک
 خود بخود بیروں فتد امر از زلیبت
 آنچہ از نیساں سرور یزد میگبر
 ہمجو حیواناست ایام کمن!
 بے نیاز از شبنم خیز در خاک!
 نغمہ بے مضرب بخشہ تاز زلیبت!
 اے صدف در زیر دریا تشنہ میر
 خیز و با فطرت بیا اندر ستیز
 تاز پیکار تو حر گردد کنیز!
 رستن از ربط دوتن تو حیدرن

حافظ خود باش و بر مرداں متن!
 رومی

رُومی

مذہبِ عصیر نو آئینہ نگر
 حاصل تہذیبِ لا دینے نگر!
 زندگی را شرع و آئین است عشق
 اہل تہذیب است دین است عشق!
 ظاہر او سوزناک و آتشیں
 باطن او نور رب العالمیں!

از تب و تابِ روش علم و فن از جنونِ ذوقِ فنونش علم و فن!

دینِ نگر دو پختہ بے آدابِ عشق

دینِ بگیر از صحبتِ آدابِ عشق!

کتاب مشرقی

ارواحِ جلیدہ علاج و غالب

قرۃ العین طاہرہ کہ نشین ہر شتی

نگر ویند و بگردش جاودان گم آیند

من فدایے این دل دیوانہ	ہر زمان بخشد دگر ویرانہ
چو بگیم منز لے گوید کہ خیز!	مرد خود رس کس براداند قفیز
زانکہ آیات خدایا انتہاست	اے مسافر جاوہ را پایاں کجاست؟
کارِ حکمت دیدن و فرسودن است	کارِ عرفاں دیدن و افزودن است!
آں بسجد در ترازوئے ہنر	این بسجد در ترازوئے نظر!
آں بدست آورد آب و خاک!	این بدست آورد جان پاک را!

قفیز - غالب

آن نگہ را بر تخیلی می زند

این تخیلی را بخود گم می کند

دزد تلاش جلوہ ہائے پئے پئے
 این ہمہ از فیض مرے پاک نہ او
 کاروان این دو بینا سے وجود
 آن جہاں آن خاکدانے نام تمام
 خالی از می شیشہ تاشکش ہنوز
 نیم شب! از تاب باہاں نیم روز
 من چوسوئے آسماں کردم نظر
 ہیبت نظارہ از ہوشم بود
 پیش خود دیدم سہ روح پاکبانی
 در بر شاں حلہ ہائے لالہ گوں
 لکھے کہ نم افلاک و می تالم چوئے!
 آنکہ سوز او بجان من فتاداد
 بر کنار شتری آمد فروداد
 در طوائف او قمر ہا تیز گام
 آرزو تارستہ از خاکش ہنوز
 نے برودت در ہوائے او نہ سوز
 کو کبش دیدم بخود نزدیک تر
 شد دگر گوں نزد دور و دیر و زود
 آتش اندر سینہ شاں گیتی گدازد!
 چہرہ ہار خشنندہ از سوز دروں!

در تب و تابے زہنگام است
از شرابِ نغمہ ہائے خویش مست
گفت رومیؒ "این قدر از خود مرو
از دم آتش نوایاں زندہ شو!
شوقِ بے پروا ندیدستی نگرا
زور این صہبِ اندیدستی نگرا
غالب و حلاج و خاتونِ عجم
شور ہا افکنده در جانِ حرم!

ایں نوا ہا روح را بخشد ثبات
گرمی او از درون کائنات!

نوائے حلاج

ز خاکِ خویش طلب آتشے کہ پیداست
تجلی و گہرے در خور تقاضا نیست!
نظرِ بخویش چناں بستہ ام کہ جلوہ دوست
جہاں گرفت و مرا فرست متا ثبات
بملکِ جم نہ ہم مصرعِ نظیری را
کے کہ کشتہ نشد از قبیلہ نیست
اگر چہ عقلِ منوں پیشہ لشکرے نگجیت
تو دل گرفته نباشی کہ عشقِ تنہایت

تورہ شناس نہ وز مقام بے خبری
چہ نغمہ البیت کہ در بر بڑا سلیم نیست
ز قید و صید ننگاں حکایتے آور
گو کہ زورق مار و شناس دریا نیست
مرید مہبت آں رہروم کہ پانگذاشت
بہ جادہ کہ درو کوہ و دشت و دریا نیست

شکر یک حلقہ رندان بادہ پیمایا باش
حذر ز بیعت پیرے کہ مرد و غوغا نیست!

نوائے غالب

بیا کہ قاعدہ آسمان بگردانیم
قضا بگردش رطل گراں بگردانیم
اگر ز شغنه بود گیر و دار زندیشم
وگر ز شاہ رسد ار مغاں بگردانیم
اگر کلیم شود ہمہ سزباں سخن بکنیم
وگر خلیل شود مہماں بگردانیم
بجنگ باج ستانان شاخساری را
تہی سبز در گلستان بگردانیم
بصلح بال فشانان صبحگاہی را
ز شاخسار سوے آتیاں بگردانیم

زجیدریم من و تو زما عجب نبود
گر آفتاب شوئے خاوراں بگردانیم

نوائے طاہرہ

”گر بتو افتدم نظر چہرہ بہ چہرہ رُو برو
شرح دہم غم ترا نکتہ بنگتہ موبہو!
از پئے دیدن رخت بچو صبا افتادہ ام
خانہ بجانہ در بدر کوچہ کوچہ کو بکو!
می رود از فراق تو خون دل از دو دیدہ ام
وجہ بدجلہ یم بہ یم چشمہ بہ چشمہ جو بجو!
مہر ترا دل حزین بافتہ برمتاش جاں
رشتہ برشتہ سخ بیخ تار بہ تار پو بہ پو!

در دل خویش طاهر گشت و ندید جز ترا

صفحه به صفحه لا به لا پرده به پرده توبه تو!

سوز ساز عاشقان در دمنند شور بای تازہ در جامم فگند

مشکلات کهنه سر بیرون زدند باز بر اندیشہ ام شجوں زدند!

قلزم من کرم سرا یا اضطراب ساعش از زور طوفانے خراب!

گفت رومی وقت از کف مدہ اے کہ می خواہی کشور ہر گزہ!

چند در افکار خود باشی اسیر

این قیامت بابرول ریز از ضمیر!

زندہ و مشکلات خود را پیش ارواح بزرگ میکوید

از مقام مومنال دوری چرا؟

یعنی از فردوس مجوری چرا؟

حلاج

مرد آزادے کہ داند خوب ز رشت
 جنتِ نلامی و حور و عنایام
 جنتِ ملا حور و خواب و سرود
 حشرِ ملا شوقِ قبر و بانگِ صود
 علم بر بیم و رجاء دار و اساس
 علم ترساں از جلالِ کائنات
 علم را بر رفتہ و حاضر نظر
 علم پمیاں بستہ با آئینِ جبر
 عشق آزاد و غیور و ناصبور
 عشق ما از شکوہ با بیگانہ است
 می نکنجد روح او اندر بہشت!
 جنتِ آزادگان سیر دوام!
 جنتِ عاشق تماشاے وجود!
 عشق شور انگیز خود صبح نشور!
 عاشقان رانے امید نے ہراس!
 عشق غرق اندر جمالِ کائنات
 عشق گوید آنچہ می آید نگر!
 چارہ او چیت غیبی راز جبر و سیر
 در تماشاے وجود آمد جسور!
 گرچہ اورا گرہ مستانہ است

این دل مجبور با مجبور نیست
 آتش مارا بفرستد آید فراق
 بے خلشها زیستن ناز زیستن
 زیستن این گونه تقدیر خودی است
 ذرہ از شوق بے حد رشک نهر
 ناوک ما از نگاه حور نیست!
 جان مارا سازگار آید فراق!
 باید آتش در تیر پا زیستن!
 از ہمیں تقدیر تمییر خودی است!
 گنجد اندر سینه او نه سپهر!

شوق چوں بر عالمی شبحوں نند
 آنیاں را جاودانی می کند!

زندہ رود

گردش تقدیر مرگ و زندگی است
 کس نداند گردش تقدیر چیست!

حلاج

ہر کہ از لفت دیدار د ساز و برگ   لرزد از نیروے او ابلیس و مرگ!
 جبر دین مرد صاحب ہمت است   جبر مرداں از کمال قوت است!
 پختہ مردے پختہ نگردد ز جبر   جبر مرد خام را آغوشش قبر!
 جبر خالد عالی بر ہم زند   جبر مانج وین ما بر کند!
 کار مردان است تسلیم و رضا   بر ضعیفاں راست ناید این قبا!
 تو کہ دانی از ممتاں پیر روم   می ندانی از کلام پیر روم؟

”بود گبرے در زمان با یزید

گفت اورا یک مسلمان سعید

خوشتراں باشد کہ ایماں آوری

تا بدست آید نجات و سروری

گفت این ایماں اگر هست اے مرید

آنکہ وارد شیخ عالم بایزید

(رومی)

من ندارم طاقت آن تاباں

کال فزوں آمد ز کوششہائے جاں

ہر کسے را ہمت تسلیم نیست

کار ما غیر از امیدیم نیست

کار ہا پائید آئیں بود شد

اے کہ گوئی بود فی این بود شد

نے خودی را نے خدا را دیدہ

معنی تقدیر کم فہمیدہ

با تو ما سازیم تو با ما ساز

مرد مومن با خدا دارد نیاز

عزم او خلاق تقدیر حق است

روز ہبیا تیرا و تیر حق است!

زندہ رود

بندہ حق را بدار آویختند!

کم نگاہاں فتندہ با ایختند

اشکارا بر تو پنهان وجود بازگو آخر گناه تو چه بود؟

حلاج

بود اندر سینه من بانگِ صورت
مومنان باخوے و بوے کافران
امر حق گفتند نقشِ باطل است
من بخود افروختم نار حیات
از خودی طرح جهانے ریختند
هر کجا پیدا و ناپیدا خودی
نار با پوشیده اندر نور است
هر زمان هر دل درین دیر کهن
هر که از ناکش نصیب خود نبرد
ملتے دیدم که دارد قصه گورا
لااله گوین و از خود منکران
زانکه او و البته آب و گل است
مردہ را گفتم ز اسرار حیات
دلبری با قاسری آ میختند
بر نمی تابد نگاه ما خودی
جلوه هائے کائنات از طور است
از خودی در پرده می گوید سخن
در جهان از خویشتن بیگانه مرد

امر حق، روح انسانی تلخیص بآیه قل الروح من امر ربی الخ

ہندو ہم ابراہان ز نورش محرم است
 آنکہ نارکش ہم شناسد آل کم است!
 من ز نور و نار او دادم خبر
 بندہ محرم! گناہ من نگر!
 آنچه من کردم تو ہم کردی بترس!
 محشرے بر مردہ آوردی بترس!

طاہرہ

از گناہ بندہ صاحب جنوں
 کائنات تازہ آید بروں!
 شوق بے حد پرده بار آورد
 گنگی را از متاشامی برد!
 آخر از دار و رسن گیر نصیب
 بزنگر و دوزندہ از کوسے جیب!
 جلوہ او بنگر اندر شہر و دشت
 تانہ پنداری کہ از عالم گذشت!

در ضمیر عصر خود پوشیدہ است
 اندرین خلوت چہاں گنجیدہ است؟

زندہ رود

اے ترا دادند دردِ جستجوے معنی یک شعرِ خود با من گوے

”قمری کفِ خاکِ شربِ بلبلِ قفسِ رنگ

اے نالہ نشانِ جگرِ سوختہ پر چیست؟“

غالب

نالہ کو خیمہ نرد از سوزِ جگر	ہر کجا تاثیر او دیدم دگر !
قمری از تاثیر او و سوختہ	بلبل از دے رنگہا اندختہ !
اندرو مرگ با غوششِ حیات	یک نفس اینجا حیاتِ انجامات !
آپنہاں سگے کہ از رنگی از دست	آپنہاں سگے کہ بیرنگی از دست
توندانی این مقامِ رنگ و بوست	قسمتِ ہر دل بقدرِ تائے و بوست !

غالب

خلق و تقدیر و ہدایت ابتداست

رحمتہ للعالمین انتہاست!

زندہ رود

من ندیدم چہرہ معنی ہنوز

آتشے داری اگر ما را بسوز!

غالب

اے چو من بیستندہ اسرار شعر

شاعران بزم سخن آراستند

این سخن افزوں تراست از تار شعر

این کلیماں بے ید بیضاستند

خلق و تقدیر و ہدایت ابتداست - تبلیغ بآیہ شریفہ خلق فقد رزقہ دی

آہنچہ تو از من نخواہی کافری است کافری کو ماورائے شاعری است!

حلاج

ہر کجا بینی جهان رنگ و بو آنکہ از خاکش برید آرزو
یا ز نور مصطفیٰ اورا بہا است یا ہنوز اندر تلاش مصطفیٰ است

زندہ رود

از تو پرسم اگر چه پریدن خطا است سزاں جو ہر کہ نامش مصطفیٰ است!
آئیے یا جوہرے اندر وجود آنکہ آید گاہے گاہے در وجود!

حلاج

پیش او گیتی جبین فرسودہ است خویش را خود عبودہ فرمودہ است!
عبودہ از فہم تو بالاتر است زانکہ او ہم آدم و ہم جوہر است

جوہر او نے عرب نے اعجم است
 عیدہ صورت گرفتدیر ہا
 عیدہ ہم جانفزا ہم جانتاں
 عید دیگر عیدہ چیزے دگر
 عیدہ دہراست و دہرا عیدہ است
 عیدہ با ابتدا بے انتہاست
 کس ز سر عیدہ آگاہ نیست
 لا الہ تیغ و دم او عیدہ
 عیدہ چند و چون کائنات
 مدعا پیدا نگر دوزیں و دوزیت
 آدم است و ہم ز آدم افتدم است!
 اندر ویرانہ با تعمیر ہا!
 عیدہ ہم شیشہ ہم سنگ گہاں!
 ما سرا پا انتظارا و منتظر ہا!
 ماہر رنگیم او بے رنگ و بوست!
 عیدہ راصبح و شام ما کجا است!
 عیدہ جز سر الا اللہ نیست!
 فاش تر خواہی بگوئو عیدہ
 عیدہ رازہ درون کائنات!
 تانہ بینی از مفتام مارمیت!

بگزر از گفت و شنود سے زندہ رو

غرق شواند وجود سے زندہ رود!

مارمیت - تلخ بایہ و مارمیت اخرمیت الخ

زندہ رود

کم شناسم عشق را این کار چیست؟

ذوق دیدار است؟ پس دیدار چیست؟

حلاج

حکم او بر خویش تن کردن روال

تا چو او باشی قبول انس و جان

سنت او مترے از اسرار اوست!

معنی دیدار آن آخر زمان

در جہاں نمی چوں رسول انس و جان

باز خود را بین ہمیں دیدار اوست!

زندہ رود

چہیت دیدار خدائے نہ سپہر

آنکہ بے حکمش نہ گردد ماہ و مہر؟

حلاج

نقشِ حقِ اولِ جہاں انداختن   باز اورادِ جہاں انداختن!
 نقشِ جہاں تا در جہاں گروہ تمام   می شود دیدارِ حق دیدارِ عام!
 اے خنکِ مردے کہ از یک ہوے او   نہ فلکِ ارد طوافِ کوسے او!
 وائے درویشے کہ ہوے آفرید   باز لبِ بر بست دم در خود کشید
 حکمِ حق را در جہاں جاری نکرد   نانے از جو خورد و گزاری نکرد
 خالقِ جہت و انہ خیر میرسد   راہی و زید و سلطانی نذیر!
 نقشِ حق داری؟ جہاں نخیرتست   ہم عنانِ تقدیر یا تدبیرتست

عصرِ حاضر با تو می جوید ستیز

نقشِ حق بر لوحِ این کافر بریز!

زنده رود

نقشِ حق را در جہاں انداختند

من نمی دانم چہاں انداختند؟

حلج

یا بزورِ دلبری انداختند

ز آنکہ حق در دلبری پیدا تراست

یا بزورِ قاہری انداختند!

دلبری از قاہری اولی تراست!

زنده رود

بازگواے صاحبِ اسرارِ شرق

در میانِ زاهد و عاشقِ چه فرق؟

حلاج

زاهد اندر عالم دنیا غریب
عاشق اندر عالم عقبے غریب!

زندہ رود

معرفت را انتها ناپودن است   زندگی اندر فنا آسودن است؟

حلاج

شکر یاراں از تہی پیمانگی است   نیستی از معرفت بیگانگی است
اے کہ جوئی در فنا مقصود را   در نمی یابد عدم موجود را!

تذہرود

آنکہ خود را بہت سراز آدم شمرد
در خم و جاش نمے باقی نہ دورد
مشت خاک ما بگردوں آشتا!
آتش آن بے سرو ساماں کجاست؟

حلاج

کم بوزاں خواجہ اہل فسراق
تشنہ کام و از ازل خونیں ایاق!
ماہول او عارف بود و نبود
کفر او این راز را بر ما کشود!
از فتادن لذت بر خاستن
عیش افسردن درد کاستن!
عاشقی در ناز او واسوختن
سوختن سبب ناز او ناسوختن!
زانکہ او در عشق و خدمت قدیم است
آدم از اسرار او نا محرم است!

چاک کن پیراہنِ تقلید را

تا بیاموزی ازو توحید را

زندہ رود

اے ترا تسلیم جاں زیر گنجیس
یک نفس با ما در صحبت گزین

حلاج

بامقارے در نمی سازیم و بس
بامسرا پا ذوق پروا زیم و بس
ہر زماں دیدن تپیدن کار ہست
بے پروا بے پریدن کار ہست!

نمودار شدن خواجہ اہل فراق ابلیس

صحبت روشن دلال یک دم دو دم
آں دو دم سرمایہ بود و عدم!
عشق را شوریدہ تر کرد و گذشت
عقل را صاحب نظر کرد و گذشت
چشم پر بستم کہ با خود آرمش
از مستام دیدہ در دل آرمش

ناگہاں دیدم جہاں تاریک شد
از مکان تا لامکان تاریک شد
اندر اں شب شد آمد پدید
از درونش پیر مردے بر جمید
یک قبائے سرمئی اندر برشش
غرق اندر دو و چہ چپاں پیکریش

گفت رومی خواجہ اہل فراق!

آن سراپا سوز و آن خونیں ایاق!

کہنہ کم خندہ اندک سخن
چشم او بیستندہ جاں در بدن!
رند و ملا و حکیم و خرقہ پوش
در عمل چوں ز اہدان سخت کوش
فطرتش بیگانہ ذوق وصال
زہد او ترک جمال لایزال!
تا گستن از جمال آساں نبود
کار پیش افکند از ترک سجود
اندکے در وارد است اونگر
مشکلات او ثبات اونگر!

- غرق اندر رزم خیر و شر منور

صد پیپر دیدہ و کانہ منور!

جانم اندرتن نہ سوز او تپسید
 گفت و چشم نیم وا بر من کشود
 آنچنان بر کار ہا چپیدہ ام
 نے مرا فرشتہ نے چاکرے
 نے حدیث نے کتاب آوردہ ام
 رشتہ دیں چوں فقہاں کس رشت
 کیش مارا این چنین تائیس نیست
 درگذشتم از جود اے سب خبر
 از جود حق مرا منکر مگیر
 گر بگویم نیست، این از اہلی است
 من بے در پردہ "لا" گفت ام
 تا نصیب از درو آدم و اشتم

بر لبش آہے غم آلودے رسید
 "در عمل حسرتا کہ بر خور دار بود؟
 فرصت آدینہ را کم دیدہ ام!
 وحی من بے منت معنی ہے!
 جان شیریں از فقہاں بردہ ام
 کعبہ را کردند آخر خشت خشت!
 فرقہ اندر مذہب اہلبین نیست!
 ساز کردم از غنوں خمیرو شر
 دیدہ بر باطن کشا ظاہر مگیر
 نہ انکہ بعد از دیدنتواں گفت نیست!
 گفتہ من خوشتر از ناگفتہ ام!
 قہر یار از بہر او نگذاشتم!

شعله با ازگشت زار من دمید
 زشتی خود را نمودم آشکار
 تو نجاتی ده مرا از نار من
 ای که اندر بند من افتاده
 در جہاں باہمت مردانہ زی
 بے نیاز از نیش و نوش من گند
 در جہاں صیاد با نچپ ہاست
 او ز مجبوری بہ محنتاری رسید
 با تو دادم ذوق ترک و اختیار
 واکن اے آدم گرہ از کار من
 رخصت عصیاں بشیطان دادہ
 غم کسار من! زمین بیگانہ زی
 تانہ کرد نامہ ام تاریک ترا
 تا تو نچپیری یکیشم تیر ہاست!

صاحب پرواز را افتاد نیست

صید اگر زیرک شود صیاد نیست!

گفتش "بگذر ز آئین منسراق
 گفت ساز زندگی سوز منسراق
 بر لبم از وصل می ناید سخن
 بعض الاشیاء عندی الطلاق"
 اے خوشامرستی روز فراق!
 وصل اگر خواہم نہ او ماند نہ من!

بعض الاشیاء عندی الطلاق - حدیث مشہور

حرف وصل اور از خود بیگانہ کرو تازہ شد اندر دل او سوز و درد!

اند کے غلطیہ اندر دود خویش باز گم کر دید اندر دود خویش

نالہ ز ال دو و چپاں شد بلند

اے خنک جانے کہ گرد در دهن!

نالہ ابلیس

اے خداوند صواب و ناصواب من شدم از صحبت آدم خراب!

بیچ گم از حکم من سب بر تافت چشم از خود بست خود را در نیافت!

خاکش از ذوق 'ابا' بیگانہ! از شرار کبریا بیگانہ!

صید خود صیاد را گوید گیر الاماں از بندہ فرماں پذیر!

از چنیں صیدے مرا آزاد کن طاعت دیروزہ من یاد کن

پست از و آن ہمت والائے من وائے من اے وائے من!

فطرت او خام و عزم او ضعیف
 بندہ صاحب نظر باید مرا
 لعنت آب و گل از من بازگیر
 ابن آدم صییت؟ یک مشتِ خس است
 اندیں عالم اگر جب ز خس نبود
 شیشہ را بگداختن کاسے بود
 آنچنان تنگ از فتوحات آدم
 منکر خود از تو می خواهم بده
 بندہ باید کہ پیچد گردنم
 آن کہ گوید از حضور من برو
 تاب یک ضریم نیار و این حرف
 یک حرفِ چمت تر باید مرا
 می نیاید کودکی از مرد پیر
 مشتِ خس ایک شرار از من بس است
 این قدر آتش مراد ادن چه سود؟
 سنگ را بگداختن کاسے بود
 پیش تو بہر مکافات آدم
 سوے آن مردِ خرد را ہم بده
 لرزه اندازد نگاہش در تنم
 آن کہ پیش او نیزم باد و جو

اے خدا ایک زندہ مرد حق پرست
 لذتے شاید کہ یا ہم در شکست!

7

فلاکِ عِل

ارواحِ رزیدہ کہ با ملک و ملت غلامی

کرده و فرخ ایشان اقبول نکرده

آشنای ہر مقامِ راستاں!

دیدہ آلِ عالم ز تار پوش؟

از دمِ ستارہٴ وزیدہ است!

ہر نکو از حکمِ اوزرشت وزبوں!

بز مینش پانہادن مشکل است

قہر حق را قاسم از روز الست!

از مدارش بر کند سیارہ را

پیرِ رومی آلِ امامِ راستاں

گفت اے گردوں نورِ دخت کوش

آنچہ برگرد کم چپیدہ است

از گراں سیری خرامِ اوسکوں

پیکر او گرچہ از آب و گل است

صد ہزارہ فرشتہٴ تند ربدست

دژہٴ پیسم می زند سیارہ را

عالے مطرود و مردود سپر
 منزل ارواح بے یوم النشور
 اندرون او دو طاغوت کهن
 جعفر از بنگال و صادق از دکن
 ناقبول و نا امید و نامراد
 ملتے کو بند بہر ملت کشاد
 می ندانی خطہ ہندوستان
 خطہ ہر بلوہ اش گیتی فروز
 در گلش ششم غلامی را کہ کشت؟
 صبح او مانند شام از بجل مرا
 دوزخ از آس راق نشان آمد نفور
 روح قوی کشتہ از بہر دوتن
 ننگ آدم ننگ دین ننگ وطن
 ملتے از کارستان اندر فساد
 ملک دینش از ممت م خود فتاد
 آل عزیز خاطر صاحب دلاں
 در میان خاک و خون غلط بہنوز
 این ہمہ کردار آں ارواح زشت!

در فضائے نیلگوں یک دم بایست
 تا مکافات عمل بینی کہ چسپت!

نسخ از دیو زبناں مہر
 ننگ آدم ننگ دین شہ
 فرود اعلیٰ

قلزمِ خوئین

آنچه دیدم می نگنجد در بیابان
 تن ز بهمشش بے خبر گردوز جاباب
 من چه دیدم؟ قلزمی دیدم ز خون!
 قلزمی طوفان بروں طوفان درو!
 در هوا مارال چو در قلزم نهنگ
 کفچه شب گوں بال و پر سیاب ننگ!
 مویها در زنده مانند در پلنگ!
 از نیشش مرده بر ساحل نهنگ!
 بحر ساحل را اماں یکدم نداد
 ہرزماں کہ پارہ در خون قتاد
 موج خون با موج خون اندر ستیز
 در میانش زورقے در اُفت و خیز!

اندرال زورق دو مرد زرد روے

زرد رو، عریاں بدن، آشفته موے!

اشکارا می شود روح ہندوستان

آسماں شوق گشت و حوسے پاک زاد
 پردہ را از چہرہ خود بر کشاد
 در بینش نار و نور لایزال
 درد و چشم او سرور لایزال
 حلقہ در بر سبک تر از سحاب
 تار و پودش از رگ برگ گلاب
 با چہیں خوبی نصیبش طوق و بند
 بر لب او نالہ ہلے درد مند!

گفت رومی "روح ہند است این نگر

از فغانش سوزنا اندر جگر"

روح ہندوستان نالہ و نرسید می کند

شمع جاں افسرد در فالوس ہند
 ہندیان بیگانہ از ناموس ہند!
 مردک نامحرم از اسرار خویش
 زخمہ خود کم زند بر تار خویش!

بر زمان رفتہ می بند نظر   از تنش افسردہ می سوزد جگر
 بندہا بردست و پایے من از دست   نالہ ہائے نار سائے من از دست
 خویشتن را از خودی پر دختہ   از رسوم کہنہ زنداں ساختہ

آدمیت از وجودش دردمند

عصر تو از پاک و ناپاکش نژند

بگذر از فقرے کہ عریانی دہد   اے خنک فقرے کہ سلطانی دہد
 الحذر از جبر و ہم از خوئے صبر   جابر و مجبور را زہراست جبر
 این بے صبر پیہمے خوگر شود   آں بے صبر پیہمے خوگر شود

ہر دور از ذوق ستم گردد فزون

ورد من یا لیت قومی یعلیون

کے شب بہند و ستاں آید بروز!   مرد جعفر زندہ روح او ہنوز!
 تاز قید یک بدن وامی رہد   آشیان اندر تن دیگر نہد!

تنس مخفف آتش

گاہ او را با کلیسا ساز باز
 دین او آئین او سوداگری است
 گاہ پیش دیریاں اندر نیاز
 تا جہان رنگ و بو گردد و گر
 عنتری اندر لباس حیدری است
 پیش ازین چیزے دگر مسجودا
 در زمان ما وطن محسودا
 ظاہر او از غم دین دردمند
 باطنش چون دیریاں ز نار بند
 جعفر اندر مردن ملت کُش است
 این مسلمانے کہن ملت کُش است
 خند خندان است با کس یار نیست
 مارا اگر خنداں شود جز مار نیست
 از نفاقش وحدت توے دونیم
 ملت او از وجود او لئیم
 ملتے را ہر کجا غارت گئے است
 اصل او از صادقے یا جعفرے است

الاماں از روی جعفر الاماں

الاماں از جعفران این نماں!

"الاماں از شیخ بے ایمان دین
 اماں از جعفران این نماں
 فرمود سلطان

فریادِ یکے از زورق نشینانِ فلزمِ خوین

دئے عدم مارا پذیرد نئے وجود
وایے از بے مہرئی بود و نبود!
تا گدشتیم از جہانِ شرق و غرب
بر در دوزخ شدیم از درد و کرب!
یک شر بر عداق و جعفر نزد
بر سر ما مشتِ خاک تر نزد

گفت دوزخ را خس و خاشاک بہ

شعلہ من زیں دو کا فر پاک بہ!

آنسوئے نہ آسمانِ فرتسیم ما
پیشِ مرگِ ناگہاںِ فرتسیم ما
گفت جاں سترے اسرارِ من است
حفظِ جان و بدم تن کارِ من است
جان زشتے گرچہ نزد باد و جو
اے کہ از من بدم جاں خواہی برو!

این چنین کاے نمی آید ز مرگ

جانِ عذارے نیا ساید ز مرگ!

اے ہوائے تند اے دریائے خوں!   اے زمیں اے آسمان نیلگوں!
 اے نجوم اے ماہ تاب اے آفتاب!   اے قلم اے لوح محفوظ اے کتاب!
 اے بتان امیض اے لڑوان غرب!   اے جہانے درغل بے حرب و ضرب!

ایں جہاں بے ابتدا بے انتہاست!

بندۂ عذار راما کجا است؟

ناگہاں آمد صد اے ہولناک   سینۂ صحرا و دریا چاک چاک!
 ربطِ تسلیم بدن از ہم گسخت   دمبدم کہ پارہ بر کہ پارہ رنجیت
 کوہ ہامشیل سحاب اندر مرو   اہدامِ عالی بے بانگِ صورت
 برق و تندر از تب و تابِ روں   آتشیان بستند اندر بحرِ خوں!
 موجہا پر شور و از خود رفتہ ترا   غرقِ خوں گردید آں کوہ و کمر!

آنچہ بر پیدا و ناپید گذشت

خیلِ انجم دید و بے پروا گذشت!

آن سوئے افلاک

مقام حکیم المازوی نطشہ

ہر کجا استیزہ بود و نبود
 ہر کجا مرگ اور دہ پیغام زیت
 ہر کجا مانند بادارزاں جیست
 چشم من صد عالم شش روزہ دید
 ہر جہاں را ماہ و پروینے دگر
 وقت ہر عالم رواں مانند زو
 سال ما این جائے آنجا دے!

کس نداند سیر این چرخ کہ بودا
 اے خوش آن مردے کہ داند مرگ چیت
 بے ثبات و با ثمنائے ثبات
 تا حد این کائنات آمد پید
 زندگی را رسم و آئینے دگر
 دیر یا زراں جاو آن جا تندر
 بیش این عالم باں عالم کے!

عقل ما اندر جہانے ذوفنون

در جہانے دیگرے خوار و زبوں!

نو۔ دریا دیر یا زرا۔ آہستہ خوام

برقعور این جهان چون و چندان
بود مرگے با صد اے در و مندا
دیدة او از عقاباں تیز تر
طلعت او شاہد سوزِ جگر!
دبدم سوزِ درون او فنزود
بر لبش بیتے کہ صد بارش سرود!

”نہ جہریلے نہ فردوسے نہ حورے نے خداوندے

کفِ خاکے کہ می سوزد ز جان آرزوست کجا“

من بہ برومی گفتسم این دیوانہ کیت؟
در میان این دو عالم جے اوست
باز این حلّاج بے دارورسن
حرفِ او بے باک و افکارش عظیم
ہم نشیں بر جذبہ او پے نبرد
عاقلاں از عشقِ مستی بے نصیب!
پاپز شکانِ حسیت غیر از ریووزنگ
گفت این فرزانہ المانومی است
نغمہ دیرینہ اندر نامے اوست!
نوعِ دیگر گفتہ آں حرفِ کہن!
غریباں از تیغِ گفتارش دنیم!
بندہ مجذوب! ا مجنوں شہر!
نبض او دادند دردستِ طبیب!
و اے مجذوبے کہ ز اواند فرنگ!

ابن سینا بر بیاضی دل نهند   رگ زندگی با حبیب خواب آوردند

بود حلاجی بشهر خود غریب

جان ز ملامت برد و کشت اورا طبیب!

مرد ره دانے نبود اندر فرنگ

پس فزوں شد نغمه اش از تار چنگ!

راه رو را کس نشان از ره نداد

صد خلل در واردات او فتاد!

نقد بود و کس عیب را اورا نکرد

کار دانے مرد کار اورا نکرد!

عاشقے در آه خود گم گشته

ساکے در راه خود گم گشته!

مستی او هر ز جابجی را شکست

از خدا برید و هم از خود گسست!

خواست تا بیسند چشم ظاہری

اختلاط قاہری با دلبری!

خواست تا از آب گل آید بروں

خوشه کز کشتی دل آید بروں!

آنچه او جوید ممتا م کبریاست

این مقام از عقل و حکمت ماوراست

زندگی شرح اشارات خودی است

لا و الا از مقامات خودی است!

او بہ لا اور ماند و تا الّا زلفت
 از مقام عجدہ، بیگانہ رفت!
 با تجلی ہمکنار و بے خبر
 دور تر چوں میوہ از بیخ شجر
 چشم او جز رویت آدم سخواست
 لغو بے باکانہ زد آدم کجاست!
 ورنہ او از خاکیاں بیزار بود
 مثل موسیٰ طالب دیدار بود!
 کاش بودے در زمان احمدے
 تار سیدے بر سر و سر ملے
 عقل او با خویشتن در گفتگوست
 غورہ خود رو کہ راہ خود نکوست!
 پیش نہ گامے کہ آمد آن مقام
 کاندرو بے حرف می روید کلام!

حرکت بحیثیت الفردوس

درگذشتہم از حد این کائنات
 پانہ آدم در جہان بے جہات!
 احمدے - حضرت شیخ احمد سرہندی

بے ہمین و بے یسار است این جهان
فارغ از لیل و نہار است این جهان
پیشِ اوقندیلِ اوراکم فسرد
حرفِ من از میپیت معنی ببرد!

با زبانِ آب و گل گفتارِ جاں!

در نفس پرواز می آید گراں!

اندکے اندر جهانِ دل نگر
تا ز نورِ خود شو می روشن بصر
چسیت دل؟ یک عالم بے رنگ و بوست
عالم بے رنگ و بو بے چار سوست
ساکن و ہر لحظہ پیار است دل
عالمِ احوال و افکار است دل
از حقائق تا حقیقت رفتہ عقل
سیراوبے جادہ و رفتار و نقل
صد خیال و ہر یک از دیگر جدت
این بگردوں آشنا آن نارساست
کس نگوید این کہ گردوں آشناست
یا سرورے کا یاد از دیدار دوست
بر ہمین آن خیال نارساست
چشم تو بیدار باشد یا خواب
نیم گامے از ہولے کوفے اوست
دل بہ بیند بے شعاع آفتاب

آں جہاں را بر جہانِ دلِ ثناں
من چہ گویم ز آنچه ناید در قیاس!

اندر عالم جہان نے دیگر سے
لازوال و ہر زمان نوعِ دگر
ہر زمان اور اکسائے دیگر سے
روزگارش بے نیاز از ماہ و مہر
ہر چہ در غیب است آید رو بڑ
در زبانِ خود چہاں گویم کہ چہیت
لالہ با آسودہ در کسار ہا
غنچہ ہائے سرخ و اسپید و کبود
آب ہائے سیمیں، ہوا ہائے عین سیریں
خیمہ ہائے قوت گوں ز زین طیناں
اصل او از کن و کانے دیگر سے!
ناید اندر وہم و آید در نظر!
ہر زمان اور اجمائے دیگر سے!
گنجند اندر ساحتِ او نہ سپہرا
پیش از اں کز دل بروید آرزوا
ایں جہاں نور و حضور و زندگی است
نہر ہا گردندہ در گلزار ہا!
از دم قدوسیاں اورا کشود!
قصر ہا باقبہ ہائے زمردیں!
شاہداں باطلعتِ آئینہ تاب!

گفت رومی "اے گرفتارِ قیاس
 از تجلی کار ہائے خوب و زشت
 در گذر از اعتبار است حواس
 می شود آں دوزخ این گرد و بہشت!
 اینکہ کہ بینی قصر ہائے رنگ رنگ
 اصلش از اعمال و نئے از خشت و رنگ!
 آنچه خوانی کوثر و علمان و حوہ
 جلوہ این عالم جذب و سرو!

زندگی این جاز دیدار است و بس
 ذوق دیدار است و گفتار است و بس!

قصر شرف النساء

گفتم این کاشانہ از لعل ناب
 این مقام این منزل این کاخ بلند
 آنکہ می گیرد خراج از آفتاب
 حوریوں بردر گمشد اعرام بند
 اے تو دادی سالکان را جستجوے
 صاحب او کیست؟ بہن بازگوے
 گفت این کاشانہ شرف النساء
 مرغ باشش با ملائک ہم نواست!

قلزم ما این چنین گوهر نژاد
 خاکِ لاهور از مزارش آسمان
 آن سراپا ذوق و شوق و درد و داغ
 آن فروغِ دودۀ عبد الصمد
 تاز قرآن پاک می سوزد وجود
 در کمر تیغِ دو زوفا آن بیت
 خلوت و شمشیر و تکرانِ زمانه
 بر لب او چوں دمِ آخر بسید
 گفت اگر از راز من دارم خبر
 این دو قوت حافظ یک دیگر اند
 اندرین عالم که میسر و هر نفس
 وقتِ رخصت با تو دارم این سخن
 بیچ مادر این چنین دختر نژاد
 کس نداند راز او را در جہاں
 حاکمِ پنجاب را چشم و چرخ
 فقر او نقشه که ماند تا ابد
 از تلاوت یک نفس فارغ نبود
 تن بدن هوش و هواس اللہ مست
 اے خوش آن عمرے کہ رفت اندر نیان
 سوے مادر دید و مشتاقانہ دید
 سوے این شمشیر و این قرآن نگر
 کائناتِ زندگی را محور اند
 دخترت را این دو محرم بود و بس
 تیغ و تکران را جدا از من مکن

دل باں حرفے کہ می گویم بنہ قبر من بے گنہ بد قندیل بہ!

مومنوں راتینج باقراں بس است

تربت مارا ہمیں سماں بس است!

عمر ہا در زیر این تریں قباب بر مزارش بود شمشیر و کتاب

مرقدش اندر جهان بے ثبات اہل حق را داد پیغام حیات!

تا مسلماناں کرد با خود آنچه کرد گردش دوراں بساطش در نور

مرد حق از غیر حق اندیشہ کرد شیر مولا رو بہی را پیشہ کرد!

از دلش تاب و تیر سیمای رفت خود بدانی آنچه بر پنجاب رفت!

خالصہ شمشیر و قرآن را برد

اندر اں کشور مسلمانانی بمرد،

زیارتِ امیر کبیر حضرت سید علی

ہمدانی و ملاط ساہرئی کستہ پیری

حرفِ رومی در دلم سوزے فگند آہ پنجاب! آل زمین ارجبند!

از تپِ یاراں تپیدم در بہشت کمنہ عنہما را خریدم در بہشت!

تا در اں گلشن صدای درو مند از کنارِ حوضِ کوثر شد بلند!

”جمع کردم مشقتِ فاشا کے کہ سوزم خویش را
گل گماں دارو کہ بندم آشیای در گلستاں“
(غنی)

گفت رومی ”آنچہ می آید نگر دل مدہ با آنچہ بگذشت اے پسر!

شاعرِ رنگیں نوا طہاہر غنی فقر او باطن غنی طہاہر غنی!

نغمہ می خواند آں مستِ مدام در حضورِ سیدِ والا مقام

بيدالساوات، سالار عجم   دست او معمار تقدير اعم
 تاغزالی درس اللہ ہو گرفت   ذکر و فن کر از دودمان او گرفت
 مرشد آن کشور مینو طسیر   میر و درویش و سلاطین را مشیر
 خطہ را آن شاہ دریا آستین   داد علم و صنعت و تہذیب و دین
 آفرید آن مرد ایران صغیر   با ہنر ہائے غریب و دلپذیر

یک نگاہ او کشاید صد گره

خیز و تیرش را بدل را ہے بدہ

در حضور شاہ بہمان

زندہ رود

از تو خواہم سیریزواں را کلید   طاعت از ماجست شیطان آفرید
 زشت ناخوش را چنان آراستن   در عمل از مانکوئی خواستن

از تو پرسم این فنون سازی که چه با
 با قمار بدشیش بازی که چه با
 مشت خاک و این سپهر گرد گرد
 خود بگویی ز پیدایش کاسے که کرد؟
 کار ما افکار ما آزار ما
 دست بادنداں گزیدن کار ما!

شاه ہمدان

بنده کز خویشتن دارد خبر
 آفریند منفعت را از ضرر!
 بزم بادپواست آدم را وبال
 رزم بادپواست آدم را جمال!
 خویش را بر اہرمن باید زدن
 تو ہمہ تیغ آں ہر سنگِ فسن!
 نیز تر شو تا رفت در ضرب تو سخت
 ورنہ باشی درد و گیتی تیرہ سخت!

زندہ رود

زیر گردوں آدم آدم را خورد
 ملتے بر ملتے دیگر چرد!

جاں ز اہلِ خطہ سوز و چوں سپند
 خیزد از دل نالہ ہائے درویشد!
 زیرک و دراک و خوش گل نکتے است
 در جہاں نزدیکتی او آیتے است
 ساغر شغلطنہ اندر خون است
 در نئے من نالہ از مضمون او ستا
 از خودی تابے نصیب افتادہ است
 در دیار خود غریب افتادہ است!
 دست مزد او بدست دیگران
 ماہی رودش بہشت دیگران!
 کاروانہا سوسے منزل گام گام
 کار او ناخوب و بے اندام و خام!
 از غلامی جذبہ ہائے او ببرد
 آتشے اندر رگ تاشس فسرد!
 تانہ پنداری کہ بود است این چنین
 جہہ ساہموارہ سود است این چنین!

در زمانے صف شکن ہم بودہ است

چیرہ و جانباز و پردم بودہ است!

کوہ ہائے خنگ سار اونگر آتشیں دست چنار اونگر!

خنگ سار - سفید سر

در بہاراں لعل می ریزد رنگ
 خیزد از خاکش یکے طوفان رنگ!
 لکہ ہائے ابر در کوہ و دمن
 پنبہ پڑاں از کسان پنبہ زن!
 کوہ و دریا و غروب آفتاب
 من خدا را دیدم آنجا بے حجاب!
 بانسیم آوارہ بودم در نشاط
 بشتوازی نے می سر و دم در نشاط!
 مرغلے می گفت اندر شاخاں
 باپشیزے می نیرزد این بہاراں!
 لالہ رست و زگرش شہلا دمید
 باد نوروزی گریبانش دریدا
 عمر با بالید ازین کوہ و کمر
 نستراز نورمت سر پاکیزہ ترا!
 عمر با گل رخت بر بست و کشاد
 خاک ما دیگر شہاب الدین نزاوا!
 نالہ پر سوز آں مرغ سحر
 داد جانم راتب و تاب دگر!

بشتوازی نے تلج بہ شعر حضرت رومی 'بشتوازی نے چوں حکایت می کند،
 نشاط باغ مشہور در کشمیر شہاب الدین - یکے از سلاطین مشہور کشمیر

تا یکے دیوانہ دیدیم درخروش آنکہ برداز من مستی صبر و ہوش!

بگذر ز ما و نالہ مستانہ مجوسے

بگذر ز شاخ گل کہ طلسمے است رنگ و بوے

گفتی کہ شبہم از ورق لالہ می چسکد

غافل دے است این کہ بگرید کنار حوے!

این مشیت پر کجا و سرود این چنین کجا

روح غنی است مائمی مرگ آرزوے!

باد صبا اگر بہ جنیوا گذر کنی

حرفے ز ما بہ مجلس اقوام باز گوے

دہقان و کشت و حوے و خیاباں فروختند

قوے فروختند و چه ارزاں فروختند!

شاه ہمدان

با تو گویم رمز باریک لے پسر
 جسم را از بہر جاں باید کد اخت
 گر ببری پارہ تن را ز تن
 لیکن آں جانے کہ گرد جلوه مست
 جو ہرش با ہیچ شی مانند نیست
 گر نگہداری بمبیر در بدن
 چیت جان جلوه مست لے مرد را؟
 چیت جان ادن؟ بحق پرداختن!
 جلوه مستی؟ خویش را در یافتن!
 خویش را نایافتن نابودن است
 تن ہمہ خاک است و جاں والا گر
 پاک از خاک می باید شناخت
 رفت از دست تو آں لخت بد!
 گر ز دست او را وہی، آید بدست!
 ہست اندر بند و اندر بندیت!
 و رہیشانی ہر مرغ انجمن!
 چیت جان ادن دست لے مرد را؟
 کوہ را با سوز جاں بگرداختن!
 در شبان چوں کو کبے بر یافتن!
 یافتن، خود را بخود بخشودن است!

هر که خود را دید و غمید از خود ندید
 رخت از زندان خود بیرون کشید!
 جلوه بدست که بیستد خویش را
 خوشتر از نوشینه داندیش را!
 درنگا هوش جان چو باد ارزاں شود
 پیش او زندان اولرزاں شود!
 تیشه او خار را بر می درو
 تا نصیب خود ز گیتی می برد

تا ز جان بگذشت، جانش جان است
 ورنه جانش یک دم همان اوست!

زنده رود

گفته از حکمت زشت و نکوست
 پیر دانا نکتہ دیگر بگوست
 مرشد معنی نگاہاں بودہ
 محرم اسرار شاہاں بودہ
 ما فقیر و حکماں خواهد خراج
 چیست اصل اعتبار تخت و تاج؟

محرم اسرار شاہاں الخ - تلمیح بکتاب بلوک کہ از تصانیف حضرت شاہ ہمدان است

شاہ ہمدان

اصل شاہی حسیت اندر شرق و غرب
 فاش گویم با تو اے والا مہتمم
 یا اولی الامرے کہ 'منکم شان اوست
 یا جوان مردے چو صہرتنہ خیز
 روز کیس کشور کشا از قاہری
 می تو اں ایران و ہندستان خرید
 جام جم را اے جوان باہنہ
 در بگیرد مال او جز شیشہ نیست
 یا رضائے امتاں یا عرب و ضرب
 بن ج را جز باد و کس دادن حرام!
 آئی حق حجت و برہان اوست
 شہر گیر و خویش باز اندر ستیز
 روز صلح از شیوہ ہاے دلبری
 پادشاہی را از کس نتوان خرید
 کس نگیرد از دکان شیشہ گر
 شیشہ را غیر از شکستن پیشہ نیست

یا اولی الامرے الخ تلحح بآیہ قرآن

بغنی

ہندرا این ذوقِ آزادی کہ داد؛   صیدر اسودا سے صیادی کہ داد؛
 آں برہمن زادگانِ زندہ دل   لالہ احمد زروسے شاں خجیل؛
 نیز بین و پختہ کار و سخت کوش   از نگاہ شاں فرنگ اندر خروش؛
 اصل شاں از خاکِ دامگیر بہت؛   مطلع این اختران کشمیر بہت؛
 خاکِ مارا بے شرردانی اگر   بر درون خود کیے بچشا نظر؛
 این ہمہ سوزے کہ داری از کجاست؟   این دم بادِ بہاری از کجاست؟

این ہماں باد است کہ تاثیر او

کو ہزار ما بگی در رنگ و بو!

یہیج می دانی کہ روزے دروگر   موجہ می گفت با موجِ دگر

وگر۔ دریاچہ معروف در کشمیر

چند در قلم بیک دیگر ز نیم
 زاده مایستی آن حجبے کہن
 ہر زمان برسنگ رہ خود را زند
 آن جواں کو شہر و دشت و در گرفت
 سطوت او خاکیاں محشرے است
 زسین اندر حد ساحل خطاست
 باکراں در ساختن مگر دوم
 گرچہ اندر جب غلطی صبح و شام
 خیز تا یک دم بساحل سر ز نیم
 شور او در وادی و کوہ و دمن!
 تا بناسے کوہ را بر می کند
 پرورش از شیر صد مادر گرفت
 این ہمہ از ماست نے از دیگرے است
 ساحل ماسکے اندر راہ ماست
 گرچہ اندر جب غلطی صبح و شام

زندگی جولاں میان کوہ و دشت

اے خاک موبے کہ از ساحل گذشت!

اے کہ خواندی خط پیمایے جیات

اے ترا آہے کہ می سوزد جگر

اے ز تو مرغ چمن را ہاے وہو

اے بہ خاور دادہ غوغایے جیات

تو ازو بے تاب و ما بے تاب ترا!

سبزہ از اشک تومی گیرد و صنو!

اے کہ از طبع تو کشتِ گلِ دید
 اے ز امید تو جاننا پُر امید
 کاروانہ را صد اے تو در
 تو ز اہلِ خطہ نومیدی چرا؟
 دل میان سینہ شاں مردہ نیست
 اخگرِ شاں زیرِ تیغِ افسردہ نیست!
 باش تا بینی کہ بے آوازِ صورت
 ملتے بر خیمہ ز داغِ خاکِ قبور!
 غمِ مخور اے بندہ صاحبِ نظر
 برکش آں کہے کہ سوزِ خشک و تر
 شہرِ ما زیرِ سپرِ لاجورد
 سوخت از سوزِ دلِ درویشِ مرد
 سلطنتِ نازک تر آمد از جہا
 از نو تشکیلِ تقدیرِ امم
 نشترِ تو گرچہ در دہا خلید
 پردہ تو از نو اے شاعرِ ست
 آنچہ گوئی ما در اے شاعرِ ست!

تازہ آشوبے فگن اندر بہشت!

یک نوامستانہ زن اندر بہشت!

۱۹۶

زندہ رود

بانٹو درویشی در ساز و دماوم زن

چوں پختہ شومی خود را بر سلطنتِ جم زن

گفتند جهان ما آیا بتومی سازو؟

گفتم کہ نمی سازو! گفتند کہ بر ہم زن!

در می کد ما دیدم شاید حریفی نیست!

بار ستم دستاں زن با مغبیہ ما کم زن!

اے لالہ صحرائی تنہا نتوانی سوخت

ایں داغِ جگر تابی بر سینہ آدم زن

تو سوزِ درون او، تو گرمیِ خون او

باور نکنی؟ چاکے در پیکرِ عالم زن

عقل است چراغ تو؟ در راه گذارے نہ

عشق است ایغ تو با بندہ محرم زن

نختِ دل پر خونے از دیدہ فرورینم

لعلے ز بدخشا تم بردار و نجسا تم زن!

صُحبتِ باشاعرِ مہندی بڑی مہری

نالہ من دعوتِ سوزِ مستم!

واں دگر از غزفہ رخ بنمود و دید!

داوم از درد و غم آں خاکِ دال!

گفت "اے جادوگرِ مہندی نشاد!

شبِ نیم از فیضِ نگاہِ او گمرا!

فطرتِ او چوں سحابِ آذری است!

حوریاں را در قصور و در خیم

آں یکے از خیمہ سر پیوں کشید

ہر دے را در بہشتِ جاودا

زیر لبِ خندید پیر پاکِ ناد

آں نوا پر داز مہندی را نگر

نکتہ آرائے کہ ناشس بڑی است

از چمن جبر غنچہ نورس نہ چید

نغمہ تو سوسے ما اورا کشید!

پادشاہ ہے بانو اے ارجمند

ہم فقط راند رفت جام اولبند!

نقشِ خوبے بند و از فکر شگرف

یک جہاں معنی نہاں اندر دو حرف!

کارگاہ زندگی را محرم است

او حجم است و شعر او جام جم است!

ماہِ نغمہ سیمین بر خاستیم

باز باوے صحبتے آراستیم

زندہ رود

اے کہ گفتی نکتہ ہاے دلنواز

مشرق از گفتار تو داتاے راز!

شعر را سوز از کج آید بگوے

از خودی یا از خدا آید بگوے!

بڑی ہری

کس نداند در جہاں شاعر کجاست

پرودہ او از ہم وزیر نو است!

آس دل گرے کہ وارد در کف - پیش یزدان ہم نمی گیرد قرار!
 جان مارا لذت اندر جستجوست - شعر را سوز از مقام آرزوست!
 اے تو از تاک سخن مستی دم - گز ترا آید میسر این مہتمام
 بادو بیٹے در جہان سنگ خشت - می تو اں بردن دل از جور بہشت!

زندہ رود

ہندیوں را دیدہ ام در پیچ و تاب
 مہر سحر وقت است کوئی بے حجاب!

بزرگی ہری

ایں خدا یان تنک مایہ ز سنگ اندوز خشت!
 بزرے ہست کہ دور است ز دیروز کشت!

سجدہ بے ذوق عمل خشک و بجا سے زرد

زندگانی ہمہ کردار چہ زیبا و چہ زشت!

فانش گویم بتو حرفے کہ نداند ہمہ کس

اے خوش آں بندہ کہ بر لوح دل اورا بنوشت!

ایں جہانے کہ تو بینی اثر یزدان نیست

چرخہ از تست ہم آں رشتہ کہ بردوک تو رشت!

پیش آئین مکافات عمل سجدہ گزار

زانکہ خیزد ز عمل روزخ و اعراف و بہشت!

حرکت بہ کلخ سلاطین مشرق

نادر، ابدالی، سلطان شہید

رفت در جانم صدای برتری مست بودم از نولے برتری

x عمل سے زندگی بینی ہے جیت کسی صہنم بھی +
یہ انسان دور و فطرت میں نہ نورانی ہے زندگی
اصول (باند)

گفت رومی چشم دل بیدار بہ
 پابروں از حلقہ افکار نہ
 کردہ بر بزم درویشاں گذر
 یک نظر کاخ سلاطین ہم نگر!
 خسروان مشرق اندر انجمن
 سطوت ایران و افغان و دکن
 نادر آں داناے رمز اسخا
 بامسلمان داد پیغام و داد
 مرد ابدالی وجودش آیتے
 داد افغان را اساس ملتے
 آں شهیدان محبت را امام
 آبروے ہند و چین و روم و شام
 نامش از خورشید و مہتاب بندے
 خاک قبرش از من و تو زندہ ترا
 عشق رازے بود بر صحرا نہاد
 تو ندانی جاں چہ شتاقانہ داد؟
 از نگاہ خواجہ بدر و حسین
 فقیر سلطان وارث جذب حسین!

رفت سلطان زیر سرے ہفت و نو

نوبت او در دکن باقی ہنوز!

حرف و صوتم خام و نکر منہ تمام
 کے تو اں گفتن حدیث آں مقام!

نوریوں از جلوہ ہائے او بصیر
 قصرے از فیروزہ دیوار و درش
 رفعت او برتر از چند و چگون
 آن گل و سرو و سمن آن شاخسار
 ہر زمان برگ گل و برگ شجر
 این قدر باد صبا افسوں گراست
 ہر طرف فوارہ ہا گوہر سروش
 بارگاہے اندراں کاخے بلند
 سقف و دیوار و اساطین از عقیق
 بر زمین و بر بسیار آن وثاق
 در میان بنشستہ بر او رنگ نر
 رومی آن آئینہ حسن ادب
 زندہ و دانا و گویا و خمیر
 آسمان نیگلوں اندر برش
 می کند اندیشہ را خوار و زبوں
 از لطافت مثل تصویر بہار
 دارد از ذوق نمودنک دگر
 تا مژہ بر ہم زنی زرد اجڑ است
 مرغک فردوس زاد اندر خوش
 ذرہ او آفتاب اندر کمند
 قرش او از لیشم و پرچیں از عقیق
 حوریاں صف بستہ با زین نطاق
 خسروان جسم چشم بہرام فر
 با کمال دلبری بکشاد لب

گفت مرنے شاعرے از خاور است شاعرے یا ساحرے از خاور است!

فکر او بار یک جاننش دردمند
شعر او در خاوراں ہونے لگند!

نادر

خوش بیایا نے نکتہ سنج خاوری
محرم رازیم! با ماراز گوے
اے کہ می زیب تر احرف دری
آنچه می دانی ز ایراں باز گوے!

زندہ رود

بعدت چشم خود بر خود کشا
کشتہ نازبستان شوخ و شنک
لیکن اندر حلقہ دوائے فتاد
خالق تہذیب و تقلید رنگ!
کار آں وارفتنہ ملک و نسب
ذکر شاپور است و تحقیق عرب!

روزگارِ اوتھی از واردات   از قبورِ کهنہ می جوید جیبتا!

با وطن پیوست و از خود درگذشت   دل برستم داد و از حیدر گذشت!

نقشِ باطل می پذیرد از فرنگ

سرگذشتِ خود بگیرد از فرنگ!

پیرسی ایران زمان یزد جرد   چہرہ او بے فروغ از خون سرد!

دین و آئین و نظم نام او کهن   نشید و تارِ صبح و شام او کهن!

موجِ مے در شیشه تا کش نبود   یک شر در توده خاکش نبود!

تاز صحرائے رسیدش محشرے   آنکہ داد اورا حیاتِ دیگرے!

ابنِ جنینِ حشر از عنایاتِ خداست   پارسِ باقی! رومتہ الکبریٰ کجاست؟

آنکہ رفت از پیکرِ او جانِ پاک   بے قیامت بر نمی آید ز خاک!

مردِ صحرائی بایراں جاں و مید   باز سوئے ریگ زارِ خود میس!

کنہہ را از لوحِ ما بسترِ دورفت   برگ و سازِ عصر نو آوردورفت!

آہ احسانِ عرب نشناختند
از تشِ افزنگیاں بگداختند!

نمودار می شود روح ناصر و علومی و
غزلے مستانه سیرتیب عتاب میشود

دست را چوں مرکب تیغ و تسلیم کردی مدار
بیچ غم گر مرکب تن گنگ باشد یا عن
از شیر شیر و از نوکِ تسلیم زاید مینر
سے برادر، همچو نور از نار و نار از نارون
بے ہنرداں نزد بے دین ہم تسلیم ہم تیغ را
چوں نباشد دین نباشد کلک و آہن را شن

دیں گرامی شد بدانا و بنا دال خوار گشت
 پیش نادال دین چو پیش گاو باشد یمن!
 ہچو کر پاسے کہ از یک نیمہ زوالیاس را
 کرتہ آید وز دگر نیمہ یہودی را کفن!

ابدالی

آک جواں کو سلطنت با آفرید باز در کوہ و قفار خود رسید!
 آتشے در کوہ مارش بر فروخت خوش عیار آمد برون یا پاک خست؟

زندہ رود

امتناں اندرا خوت گرم خیز او برادر با برادر ستیز!
 از حیات او حیات خاور است طفلک دہ سالہ اش لشکر گریست!

بے خبر خود را از خود پر داخته
 ممکنات خویش را نشناخته!
 هست دارے دل و غافل ز دل
 تن ز تن اندر شراق و دل ز دل!
 مرد رهبر را بمبزل راه نیت
 از مقاصد جان او آگاہ نیست!
 خوش سرود آں شاعر افغان شناس
 آنکہ بسیندا باز گوید بے ہر آں!
 آں حکیم ملت افغانیاں
 آں طیب ملت افغانیاں!
 راز قوے دید و بے باکا کہت
 حرف حق باشوخی رندانہ کہت!

”اشترے یابد اگر افغان حُر

بایراق و ساز و بانبار دُر

ہمت و دانش از اں انبار دُر

می شود خوشنود بازنگشتر!

شاعر افغان شناس - خوشحال خان خٹک -

ابدالی

در نهاد ماتب و تاب از دل است   خاکِ ابیداری خواب از دل است!
 تن زمرگِ دل و گریه می شود   در مسما با شش عرقِ خون می شود!
 از فسادِ دل بدن هیچ است هیچ   دیده بر دل بند و جز بر دل میچ!
 آسیایک پیکر آب و گل است   نلت افغان و راں پیکر دل است!
 از فسادِ او فسادِ آسیا   در کشادِ او کشادِ آسیا!
 تا دل آزاد است آزاد است تن   در نه کا به در ره باد است تن!
 همچو تن پاسبانین است دل   مرده از کین زنده از دین است دل!

قوتِ دین از ممتامِ وحدت است

وحدت از مشهور و گدولت است!

شرق را از خود برد و تقلیدِ غرب   بایدها این اقوام را تنقیدِ غرب

قوتِ مغرب نہ از چنگ و رباب
 نے زرقصِ دخترانِ بے حجاب!
 نے ز سحرِ احمرانِ لالہ روت
 نے ز عریاںِ ساق و نے از قطعِ سموت!
 محکمٰی اورانہ از لادینی است
 نے فروغش از خطِ لاطینی است!
 قوتِ افرنک از علم و فن است
 از ہمیں آتشِ چرغش روشن است
 حکمت از قطع و بریدِ جامہ نیست
 مانعِ علم و ہنرِ عمامہ نیست!
 علم و فن را اسے جوانِ شوخ و تنگ
 مغزی باید نہ بلبوکسِ فرنگ!
 اندرین رہ جز نگہ مطلوب نیست
 این گلہ یا آن گلہ مطلوب نیست

فکر چالا کے اگر داری بس است

طبعِ دراکے اگر داری بس است!

گر کے شبہا خورد و دچراغ
 گیرد از علم و فن و حکمت سراغ!
 ملکِ معنی کس حد اورانہ بست
 بے جہادِ پیہے ناید بدست!
 ترک از خود رفتہ و مستِ فرنگ
 ز ہر نوشین خوردہ از دستِ فرنگ

زانکہ تریاقِ عراق از دست داد

من چه گویم جز خدایش یار باد!

بنده افزنگ از ذوق نمود

می برو از غربیاں رقص و سرود!

نقد جان خویش در بازوبه لہو

علم دشوار است می سازد بہ لہو!

از تن آسانی بگیری و سہل را

فطرت او در پذیرد سہل را!

سہل را جستن دین دیر کمن

این دلیل آنکہ جان رفت از بدن!

زندہ رود

می شناسی چیست تہذیبِ فرنگ

در جہان او دو صد فرسوسِ رنگ!

جلوہ مالیش خانمانہا سوختہ

شاخ و برگ و آتش باہنا سوختہ!

ظاہرش تابندہ و گیرندہ است

دل ضعیف است و نگہ اہندہ است!

پشتم بیسند دل بلغزد اندر دل

پیش این بت خانہ افتد سزنگول!

کس نداند شرق را تقدیر چیست!   دل بظاہر بستہ را تدبیر چیست؟

ابدالی

عزم و حزم پہلوی و ناورا است	آنچه برتقدیر شرق قادر است
ناخن او عقده ایراں کشاد	پہلوی آں وارث تختِ قبا
آں نظامِ ملت افغانیاں	ناوراں سرمایہ درانیاں
لشکرش از کوهسار آمد برون	از غم دین و وطن زار و زبون
باعد و فولاد و بایراں حیراں	ہم سپاہی ہم سپہ گرم ہم آسیر
عصر حاضر را نکو سنجیدہ است	من فدای آنکہ خود را دیدہ است

غریباں را شیوہ ہاے ساحری است

یکجہ جز بر خویش کردن کافر می است

سلطان شہید

بازگو از ہند و از ہندوستان
آنکہ با گاہش نیرزد بوستان!
آنکہ اندر سجدش ہنگامہ مُرد
آنکہ اندر دیر او آتش فسر و!
آنکہ دل از بہر او خوں کردہ ایم
آنکہ یادش را بجاں پڑوہ ایم
از غم ما کن غم اور اقیاس
آہ از اں معشوق عاشق ناشناس!

زندہ رود

ہندیان منکر ز قانون فرنگ
در نگیرد و در افسون فرنگ!
روح را بار گراں آئین غیر
گرچہ آید ز آسمان آئین غیر!

سلطان شہید

چوں بر وید آدم از مشت گلے
بادلے، بار زوے دروے!

غیر خود چیز سے ندیدن کاراوست!	لذتِ عصیاں چشیدن کاراوست
تا خودی ناید بدست آید شکست!	زانکہ بے عصیاں خودی ناید بدست
چشم خود را بر مزارم سودہ!	زائر شہر و دیارم بودہ
در دکن دیدی ز آثارِ حیات؟	اے شناساے حدودِ کائنات

زندہ رود

لالہ ہا روید ز خاکِ آں چین!	تخم اشکے ریختم اندر دکن
دیدہ ام در جان او شورے دگرا	رود کاویری مدام اندر سنسر

سلطان شہید

از تپِ اشکِ تومی سوزم ہنوز	اے ترا دادند حرفِ دل سروز
جھے خوں بکشا داد زرگما سے ساز	کاو کاوِ ناخن مردانِ راز

آں نواکز جان تو آید بروں
 می دید هر سینہ را سوز دروں
 بودہ ام در حضرت مولاے گل
 آنکہ بے او طے نمی گردد سبل
 گر چه آنجا جرات گفتار نیست
 روح را کالے بجز دیدار نیست
 سو ختم از گرمی اشعار تو
 بر زبانه رفت از افکار تو
 گفت این بیتے کہ بر خواندمی نہ کیست؟
 اندر وہنگامہ ہائے زندگی است
 باہماں سوزے کہ در سازد بجا
 یک و حرف از ما بہ کاویری سا

دو جہاں تو زندہ رود او زندہ رود

خوشترک آید سرود اندر سرود

پیغام سلطان شہید بہ رود کاویری

(حقیقت حیات و مرگ و شہادت)

رود کاویری یکے ز یک خرام
 خستہ شاید کہ از سیر دوم!

در کہستان عمر با نالیسده
 اے مرا خوشتر ز جیون و فرات
 آہ شہرے کو در آغوش تو بود
 کہنہ گردیدی شباب تو ہماں
 موج تو جب سندانہ گوہر نژاد
 اے ترا سازے کہ سوز زندگی است
 آنکہ می کردی طواف سطورش
 آنکہ صحرا ہا ز تدبیرش بہشت
 آنکہ فاکش مرجع صد آرزوست
 راہ خود را با مژہ کا ویدہ
 اے دکن را آب تو آب حیات
 حسن نوشتیں جلوہ از نوشت تو بود
 پیچ و تاب رنگ و آب تو ہماں
 طرہ تو تا ابد شوریدہ باد
 بیچ می دانی کہ این پیغام کہیت؟
 بودہ آئینہ دار دوشش
 آنکہ نقش خود بخون خود نوشت
 اضطراب موج تو از خون اوست

آنکہ گفتارش ہمہ کردار بود
 مشرق اندر خواب او بیدار بود

آہ شہرے کو در آغوش الخ۔ شہر سیرنگا پٹنم

اے من و تو موبجے از رو حیثت
ہر نفس دیگر شود این کائنات

زندگانی انقلاب ہر دم ہے
زانکہ او اندر سراغ عالمے است

تار و پود میر وجود از رفت و بود
این ہمہ ذوق نمود از رفت و بود

جادہ ہا چون رہرواں اندر سفر
ہر کجا پنہاں سفر پیدا حضر!

کاروان و ناقہ و دشت و نخل
ہر چہ بینی نالہ از در زجر حیل!

در چین گل مہمان یک نفس
رنگ و آتش مستحان یک نفس!

موسم گل؟ ماتم و ہم نامے و نوش
غنچہ در آغوش لغزش گل بدوش!

لالہ را گفتہم کیے دیگر بسوز
گفت رازمانی دانی ہنوز!

از رخس و خاشاک تعمیر وجود

غیر حسرت چہیت پاداش نمود؟

در سراے ہست بود آئی؟ میا
از عدم سوے وجود آئی؟ میا

در بیانی چون شرار از خود مرو
در تلاش خرمنے آوارہ شو!

تاب و تباہی اگر مانند مہر
پابند در وسعت آباد سپہر
کوه و مرغ و گلشن و صحرا بسوز
ماہیاں را در تیر دریا بسوز
سینہ داری اگر در خورد تیر
در جہاں شاہیں بزمی شاہیں بسوز
زانکہ در عرض حیات آمد ثبات
از خدا کم خواستم طول حیات

زندگی را چیت رسم و دین کبیش؟

یک دم شیری بہ از صد سال میش!

زندگی محکم ز تسلیم و رضا است
موت نیرنج و طلسم و سپیاست
بندہ حق ضعیفم و آہوست مرگ
یک مقام از صد مقام اوست مرگ
میفتد بر مرگ آن مرد متام
مثل شاہینے کہ افتد بر جم
ہر زمان میسر دغلام از بیم مرگ
زندگی اورا حرام از بیم مرگ
بندہ آزاد را شانے دگر
مرگ اورا می دہد جانے دگر
او خود اندیش است مرگ اندیش نیست
مرگ آزاداں ز آنے بیش نیست

بگذرا از مرگے کہ سازد بالحد
 مرد مومن خواهد از یزدان پاک
 زانکہ این مرگ است مرگِ ام وودا
 آں دگر مرگے کہ برگیرد ز خاک
 آخِرین تکبیر در جنگاہِ شوق!
 مرگ پور مرتضیٰ چیزے دگر!
 جنگِ شاہانِ جہاں غارت گری است
 جنگِ مومن چسپیت، ہجرت سوے دوا
 ترکِ عالم، اختیارِ کوے دوست
 آنکہ حرفِ شوق با اقوام گفت
 جنگِ را رہبانی اسلام گفت

کس نداند جز شہید این نکتہ را
 کو بخون خود خرید این نکتہ را

آنکہ حرفِ شوق الخ یعنی حضور سرور کائنات در مصرع ثانی اشارہ ایست بحدیث
 الجہاد رہبانیتہ الاسلام،

زندہ رودرخصت می شود از فردوین کین

ولقاصاے حوران ہشتی

پیر رومی گفت در گوشتم کہ خیر!	شیشہ صبر و سکونم ریز ریز
آہ آں ایوان و آں کاخ بریں!	آں حدیث شوق و آں جذب و یقین
یک ہجوم حور دیدم بردکش!	بادل پر خوں رسیدم بردکش
زندہ روداے صاحب سوز و سرو!	بر لب شال زندہ روداے زندہ رو!
یکے دو دم بامانشین، بامانشین!	شور و غوغا از یسار و از میسین

زندہ رود

راہرو کو داند اسرار سفر   ترسد از من نزل ز رہزن بیشتر

عشق در حیرت و وسال آفتاب نیست
بے حجاب لایزال آسودہ نیست!

ابتدا پیش بتاں افتادگی
انتہا از دلبراں آزادی!

عشق بے پروا و ہر دم در ریل
در مکان و لامکان ابن اسبیل!

کیش ما مانند موج تیز گام

اختیار جاہ و ترک مقام!

حورانِ ہمیشہ

شبیوہ ہا دار می مشال روزگار

یک نواے خوش دروغ اندامدار

غزل زندہ رود

بآدمے ز سیدی خدایچی جوئی
ز خود گر سنجیہ آشناچی می جوئی!

گر بشلخ گل آویز و آب و نم و کش
 پریدہ رنگ از بادِ صبا چہ می جوئی؟
 دو قطرہ خونِ دل است آنچہ مشک ^{مند} می
 تو لے غزالِ حرم در خطا چہ می جوئی؟
 عیارِ فقر ز سلطانی و جہانگیری است
 سر برِ جہم بطلبِ بویا چہ می جوئی!
 سراغِ اوز خیا بان لاله می گیرند
 نو لے خونِ شدہ مازا چہ می جوئی!
 نظر ز صحبتِ روشندان سفینہ را
 ز دردِ کم بصری تو تیا چہ می جوئی!

قلندریم و کراماتتِ ما بہماں بینی است

زما نگاہ طلبِ کیمیا چہ می جوئی!

حضور

گر چہ جنت از تجلی ہاے اوست
 جاں نیاساید بجز دیدارِ دوست
 ماز اصل خویشتن در پردہ ایم
 طائریم و آسشیاں کم کردہ ایم
 علم اگر کج فطرت و بدگوہر است
 پیش چشم ما حسابِ اکبر است

علم را مقصود اگر باشد نظر ✓ می شود ہم جادہ و ہم را ہر
 می نہد پیش تو از قشر وجود تا تو پرسی چیست راز این نمود
 جادہ را ہموار سازد این چنین شوق را بیدار سازد این چنین
 درود داغ و تاب و تب بخش ترا گریہ ہائے نیم شب بخش ترا
 علم تقسیم جہان رنگ و بو دیدہ و دل پرورشن گیرد از تو
 بر مقام جذب و شوق آرد ترا باز چون حبس بریل بگذار و ترا!
 عشق کس را کے بخلوت می برد اوز چشم خویش غیرت می برد!

- اول او ہم رفیق و ہم طریق

آخر او راہ رفتن بے رفیق!

در گذشتہم زان ہم جو رقص و قصود زورق جاں با ختم در کج بر نور!
 غرق بودم در تماشا سائے جمال ہر زمان در انقلاب و لایزال!
 گم شدم اندر صنمیں کائنات چوں رباب آمد چشم من جیتا!
 زورق جاں با ختم در کج بر نور!
 ہر زمان در انقلاب و لایزال!
 چوں رباب آمد چشم من جیتا!
 گم شدم اندر صنمیں کائنات

آنکہ ہر تارکش رباب و بگرے
 ہر نو از دیگرے خونیں ترے!
 ماہمہ یک دودمان نار و نور
 آدم و مہر و مہ و جبیریل و حور!
 پیش جاں آئینہ آویختند
 حیرتے را باقیس آمیختند!
 صبح امروزے کہ نورش ظاہر است
 در حضورش دوش و فردا حاضر است!
 حق ہویدا باہمہ اسرارِ خویش
 بانگاہ من کند دیدارِ خویش!
 دیدنش افسرودن بے کاستن!
 دیدنش از قبر تن برخاستن!
 عبد و مولا در کمین یک دگر
 ہر دو بے تاب انداز ذوق نظر!

زندگی ہر جا کہ باشد جستجو است!

حل نشد این نکتہ من صدیم کہ اوست!

عشق جاں را لذتِ دیدار دہ
 باز بانم جراتِ گفتار داد
 اے دو عالم از تو بانور و نور
 اندکے آں خاکدانے را مگر
 بندہ آزاد را تا سازگار
 برد از سنبلِ اونیش خار!

غالبان غرق اند در عیش و طرب
 کار مغلوبان شمار روز و شب!
 از ملوکیت جهان تو خراب
 تیرہ شب در آستین آفتاب!
 دانش افزنگیاں غارت گری
 دیر با خیمبر شد از بے حیدری!
 آنکہ گوید لا الہ بچارہ ایست
 فکرش از بے مرکزی آوارہ ایست!
 چار مرگ اندر پے این دیر پیر
 سود خوار و والی و ملا و پیر!

این چنین عالم کجا غنایان تست
 آب و گل و لے کہ بردمان تست

ندائے جمال

کلب حق از نقشہائے خوب نوشت
 ہر چہ مارا سازگار آمد نوشت!
 چیست بودن دانی لے مرد نجیب؟
 از جمال ذات حق بودن نصیب!
 آفریدن جستجو سے دلبر سے!
 و نمودن خویش را بر دیگر سے!

این همه ہنگامہ ہے ہست و بود
 زندگی ہم سانی و ہم باقی است
 زندہ ہست شاق شو خلاق شو
 در شکن آزا کہ ناید سازگا
 بندہ آزاد را آید گراں
 ہر کہ اورا قوتِ تخلیق نیست
 از جمالِ مانصیب خود نبرد
 از نخیل زندگانی بر نخورد

مرد حق! بر تہ چوں شیر باش

خود جہان خویش را تقدیر باش!

زندہ رود

چیت آئین جہان رنگ و بو
 جز کہ آب رفتہ می ناید بجو!

زندگانی را ستر تکرار نیست فطرت او خوگر تکرار نیست!

زیر گردوں رجعت اور انارو است چوں ز پافتاد قومی بر سخا است!

نلتے چوں مرد کم خمی زند ز قبر

چارۂ او عسیت غمیر از قبر و صبر!

ندائے جمال

زندگانی نیست تکرارِ نفس اصل او از حی و قیوم است و بس!

قربِ جاں با آنکہ گفت اتی تریب! از حیات جاوداں بردن نصیب!

فرو از توحید لاهوتی شود نلت از توحید جبروتی شود!

بازید و شبلی و بوذر از دست امتاں را طغرل و سحر از دست!

بے تجلی نیست آدم را اثبات جلوۂ مافرد و نلت را حیات!

ہر دو از توحید می گیر و کمال زندگی این را جلال آن را جمال!

ایں سلیمانی است آں سلطانی است
آن سراپا فتنہ رو این سلطانی است

آن یکی را بسند این کرد و یکی

در جہاں با آن نشین با این بزی با

چمیت ملت اے کہ کوئی لا الہ؟
باہزاراں چشم بودن یک نگہ!

اہل حق را حجت و دعوائے یکے است
دخمہ ہائے ماجدا، دلہا یکے است!

ذرہ ہا از یک نگاہی آفتاب
یک نگہ شوتا شود حق بے حجاب!

یک نگاہی را چشم کم مبین
از تخیلی ہائے توحید است این!

ملتنے چوں می شود توحید مست

قوت و جبروت می آید بدست!

روح ملت را وجود از انجمن
روح ملت نیست محتاج بدن!

تا وجودش را نمود از محبت است
مرد چوں شیرازہ صحت شکست!

مردہ؟ از یک نگاہی زندہ شو
بگذر از بے مرکزی پائین شو

دخمہ ہائے ماجدا دلہا یکے است، - عربی ضرب الثل

وحدتِ افکار و کردار آفرین
تا شوی اندر جہاں صاحبِ نگین!

زندہ رود

من کیم؟ تو کیستی؟ عالم کجاست؟
در میان ما و تو دوری چراست؟
من چرا در بند تقدیرم بگوئے
تو نمیری من چرا ہمیں بگوئے!

ندائے جمال

بودہ اندر جہاں چار سو
ہر گنجد اندر وہی سرد درو
زندگی خواہی خودی را پیش کن
چار سورا عرق اندر خویش کن
باز بینی من کیم تو کیستی
در جہاں چوں مردی و چوں زبستی

زندہ رود

پوزششیں این مرد ناداں در پذیر
 پرده را از چہرہ تقدیر گیر
 انقلاب روس و الماں دیدہ ام
 شوز در جان مسلمان دیدہ ام
 دیدہ ام تدبیر ہائے غرب و شرق
 و انما تقدیر ہائے غرب و شرق!

افنادن تجلی جلال

ناگماں دیدم جہانِ خویش را
 آں زمین و آسمانِ خویش را
 غرق در نورِ شفق گوں دیدش
 سرخ مانند طبرخوں دیدش!
 زان تجلی ہا کہ در جانم شکست
 چون کلیم اسذتادم جلوہ مست!
 نور او ہر پردگی را وا نمود
 تاب گفتار از زبانِ من بود!

از ضمیر عالم بے چہند و چوں
 یک نوالے سوزناک آمد بروں!

”بگذر از خاور و افسونی افزنگ مشو

کہ نیرزد بجوے این تہر دیرینہ و نو

آں نگینے کہ تو با اہر منساں ہختہ

ہم بحیب بریل اسینے نتوان کرو گروا

زندگی انجمن آراونگہ دار خود است

اے کہ در قافلہ ہا بے ہمہ مشو با ہمہ روا

تو فروزندہ تر از ہر منسیر آمدہ

آسپناں زہی کہ بہر ذرہ رسائی پر تو!

چوں پر گاہ کہ در بگذر باد افتاد

رفت اسکن در و دارا وقت باد و خسر و

از تنک جامی تو میکدہ رسوا گردید

شیشہ گیر و حکیم سا نہ بیا شام و پروا

خطاب بہ جاوید
سخنے بہ نثر ادو نو

خطاب بہ جاوید

(سخنے بہ نثر ادنیٰ)

این سخن آراستن بے حاصل است
 گرچہ من صد نکتہ گفتم بے حجاب
 بر نیاید آنچه در قرین دل است
 گر گویم می شود چپیدہ تر
 نکتہ دارم کہ ناید در کتاب
 حرف و صوت اورا کن پویشیدہ تر

سوز اورا از بگاہ من بگیر

یا ز آہ صبح گاہ من بگیر!

مادرت در سخنستیں با تو داد
 از نسیم او ترا این رنگ و بوست
 غنچہ تو از نسیم او کشاد!
 اے متلع ما بہاے تو از بوست!

دولت جاوید ازو اندوختی
 از لب او لاله آموختی!
 اے پسر! ذوق نگہ از من بگیر
 سوختن در لاله از من بگیر!
 لاله گوئی؟ بگو از روئے جاں
 تا ز اندام تو آید بوسے جاں!
 هر و مه گردد ز سوزِ لاله
 دیدہ ام این سوز را در کوه و کوه!
 این دو حرفِ لاله گفتار نیست
 لاله جز تیغِ بے زہنار نیست!

زیستین با سوزِ او فتاری است

لاله ضربِ است و ضربِ کاری است!

مومن و پیش کسان بستن ز طاق!
 مومن و غداری و فقر و نفاق!
 با پیشینے دین و ملت و افرخت
 ہم متاعِ خانہ و ہم خانہ سوخت!
 لاله اندر نمازشش بود و نیست
 نازها اندر نیازشش بود و نیست!
 نور در صوم و صلواتِ او نماز
 جلوة در کائناتِ او نماز!
 آنکہ بود اند اورا ساز و برگ
 فتنہ او حسبِ مال و ترسِ مرگ!

رفت ازو آنستی و ذوق و سرو
 صحبتش با عصر حاضر در گرفت
 آن ز ایراں بود و این ہندی نژاد
 تا جہاد و حج نما نہ از واجبات
 روح چون رفت از صلوات از صیام
 سینه ہا از گرمی فتسراں تہی
 دین او اندر کتاب و او گبور!
 حرف نین را از دو پستگیر گرفت
 آل نرج بیگانہ و این از جہا و ا
 رفت جاں از پیکر صوم و صلوات!
 فردنا ہوار و ملت بے نظام
 از چنین مرداں چہ امید بہی!

از خودی مرد مسلمان در گذشت

اے خضر دستے کہ آب از سر گذشت!

سجدہ کزوے زمین لرزیدہ است
 سنگ اگر گیرد نشان آن سجود
 این زماں جز سر زیری بیچ نیست
 آن شکوہ ربی الالے کجاست
 بر مرادش مہر و مہ گردیدہ است
 در ہوا آشفقت گرد و ہم چودو!
 اندر و جز ضعف پیری بیچ نیست!
 این گناہ اوست یا تقصیر ما؟

ہر کے بر جاوہ خود تنہا درو ناوہ ما بے زمام و ہرزہ دوا

صاحب قرآن و بے ذوق طلب

العجب ثم العجب ثم العجب!

گر خدا سازد ترا صاحب نظر روزگارے را کہ می آید بنگر!

عقلها بے باک و اما بے گداز چشمہا بے شرم و غرق اندر مجاز!

علم و فن، دین و سیاست عقل و دل نزوج نزوج اندر طواف آب و گل!

آسیا آں مزو و بوم آفتاب غیر ہیں، از خویشتن اندر حجاب!

قلب او بے وارد است نو بنو حاصلش را کس نگیں و باد و جوا

روزگار کشش اندرین دیرینہ دیر ساکن وین بستان بے ذوق سیر!

عبید ملایان و نچیب سیر ملک آہوے اندیشہ اولنگ و لوک!

عقل و دین و دانش و ناموس و تنگ بستہ فتراک لروان فرنگ!

تا ختم بر عالم افکار او بر دریدم پردہ اسرار او!

در میان سینه دل خوں کرده ام
تا جانش را در گویوں کرده ام!

من بطبع عصر خود گفتم دو حرف
کرده ام بحسب برین را اندر دو حرف
حرف پچا پچ و حرف نمیشد
تا کنم عقل و دل مردان شکا
حرف تہ دایے باندا ز فننگ
نالہ مستانہ از تار چنگ!
اصل این از ذکر و اصل آن ز فکر
اے تو باد او ارث این فکر و ذکر!
آبجویم از دو بحر اصل من است
فصل من فصل است ہم وصل من است!

تا مزاج عصر من دیگر فتاد

طبع من ہنگامہ دیگر نہاد!

نوجوانان تشنہ لب، خالی اباغ
شمتہ روتا ریک جان، روشن دماغ
کم نگاہ و بے یقین و نا امید
چشم شاں اندر جہاں چیزے ندید!
ناکساں منکر ز خود مومن بنیں
خشت بند از خاک شاں معمار دیک!

حرف پچا پچ الخ - تلمیح بہ کتاب تشکیل جدید الہیات اسلامیہ بزبان انگریزی

مکتب از مقصود خویش آگاہ نیست
 تا بجزب اندر روشش راه نیست!
 نورِ فطرت راز جانها پاک شست
 یک گلِ رغنازش شلخ اوزرست!
 خشت را معمارِ ماکج می نهد
 خوے بط با بچہ شاپس دید!
 علم تا سوزے نگیرد از حیات
 دل نگیرد لذتے از واردات!
 علم جز شرحِ مقامات تو نیست
 علم جز تفسیر آیات تو نیست!
 سوختن می باید اندر نارِ حس
 تا بدانی نقره خود را ز مس!

علم حق اول حواس آخر حضور

آخر او می بگنجد در شعور!

صد کتاب آموزی از اہل ہنر ✓ خوشتر آن در سے کہ گیری از نظر
 ہر کسے زان می کہ ریزد از نظر مست می گردد باندا زدگر!
 از دم بادِ سحر سپرد چراغ لالہ زان بادِ سحرے در ایغ!
 کم خور و کم خواب و کم گفتار باش گد خود گد دندہ چوں پر کار باش!

منکر حق نزد ملاک است
 آں بانکار وجود آمد و عجز
 شیوہ اخلاص را محکم بگیر
 عدل در قمر و رضا از کف مده
 حکم دشوار است؛ تا ویلے مجو
 حفظ جان با ذکر و فکر بجا
 حاکمی در عالم بالا و پست
 لذت سیر است مقصود نفس
 ماه گردد تا شود صاحب مقام
 زندگی جز لذت پروا ز نیست
 منکر خود نزد من کافر است
 این عجز و ہم ظلوم و ہم جهول
 پاک شوا از خوف سلطان و اسیر
 قصد رفت و رغنا از کف مده
 جز بقلب خویش قندیلے مجو
 حفظ تن با ضبط نفس اندر شب
 جز بحفظ جان و تن ناید بدست
 گر نگد بر آشیان داری سپر
 سیر آدم را مفتام آمد حرام
 آشیان با فطرت او ساز نیست
 رزق زراغ و گرس اندر خاک گو
 رزق بازاں در سواد ماه و مهور

قصد میان روی - اعتدال

خلوت و جلوت تماشاے جمال!	سردیں صدق مقال اکل حلال
دل بحق بر بندوبے و سو اس زمی!	درہ دیں سخت چوں الماس زمی
داستانے از مظفر گویمیت	سرسے از اسرار دیں بر گویمیت
پادشاہے بامستام با یزید	اندر اخلاص عمل فرید
سخت کش چوں صاحبِ خود ستیز	پیش او ایسے چوں فرزند اعرینہ
با وفا بے عیب، پاک اندر نسب	سبزہ رنگے از نجیبان عرب
چیت جز قرآن و شیر و فرس؟	مرد مومن را عزیز اے نکتہ رس
کوہ و روے آہہا رفتے چو باد	من چہ گویم و صف آل خیر الجیاد
تند بادے طایف کوہ و کمر!	روز مجیب از نظر آماہ تر
سنگ از ضرب سیم اوریز ریز	دزنگ او فت نہ ہاے رستخیز

مظفر کیے از سلاطین گجرات، پسر سلطان محمود کہ مسلمانان ہند اور انگریزہ می خوانند
خیر الجیاد۔ اسب ایل و نجیب

روزے آل حیواں چوانسان ازجمنند
گشت از دردِ شکم زار و نژند
کرد بیطاکے علاءش از شراب
اسبِ شہ را وارماند از پیچ و تاب
شاہِ حق میں دیگر آں پکراں نحو است
شرع تقویٰ از طریقِ ماجد است

اے ترا بخش خدا قلب و جگر

طاعتِ مردِ مسلمانے نگر!

دیں سراپا سوختن اندر طلب
انتہائش عشق و آغاش ادب
آبروے گل ز رنگ و بے اوست
بے ادب بے رنگ و بے آبروست
نوجوانے را چوبینم بے ادب
روزین تار یک می کرد و چو شب
تاب و تیر سینہ انرا میرا
یادِ عمرِ مصطفیٰ آید مرا!
از زمانِ خود پشیمان می شوم
ستر زین یا نوج یا خاک لحد
حرفِ بدر ابر لب آوردن خطاست
دست زین فتنہ پنهان می شوم
ستر مرداں حفظِ خویش از یار بد
کافر و مومن ہمہ خلق خدا ہست!

آدمیت احتسرام آدمی
 بنمبشوا از مقام آدمی!
 آدمی از ربط و ضبط تن بہ تن
 بر طریق دوستی گامے بزن!
 بندہ عشق از خندا گیرد طریق
 می شود بر کافر و مومن شفیق!
 کفر و دین را گیرد در پناے دل
 دل اگر بگریزد از دل، واسے دل!

✓ گرچه دل زندانی آب و گل است

این ہمہ آفاق آفاق دل است!

گرچه باشی از خندا و ندان ده
 فقر را از کف مدہ، از کف مدہ
 سوز او خواہی بد در جان تو بہت
 این کہن مے از دنیاگان تو بہت!
 در جہاں جز درد دل سماں محو!
 نعمت از حق خواہ و از سلطان محو!
 اے بسا مرد حق اندیش و بصیر
 می شود از کثرت نعمت ضریر!
 کثرت نعمت گداز از دل برد
 ناز می آرد نی از از دل برد!

ضریر۔ نابینا

سالمہ اندر جہاں گر دیدہ ام
 نغمہ چشم منمساں کم دیدہ ام!
 من فدائے آنکہ درویشانہ زلیست
 وائے آن کو از خدایگانہ زلیست!

در مسلمانان مجھو آں ذوق و شوق
 عالمات از علم تراں بے نیانہ
 گر چہ اندر خالقان ہائے وہ ہوت
 ہم مسلمانان انسنگنی تاب
 بے خبر از سردیں انداین ہمہ
 خیر و خوبی بر خواص آمد حسام
 اہل دین را باز داں از اہل کین

آں یقین آں رنگ بو، آں ذوق و شوق
 صوفیاں در زندہ گرگ و مو دراز!
 کو جو انرفے کہ صہبا در کدوست
 چشمہ کوثر بچوینہ ساز سراب!
 اہل کین اند اہل کین انداین ہمہ
 دیدہ ام صدق و صفارا در عوام!
 ہم نشین حق بچو با و نشین،

گر گساں را رسم و آئین دیکر است

سطوت پرواز شاہیں دیکر است!

مرد حق از آسماں افتد چو برق

با هنوز اندر ظلمت کائنات

او کلیم و او شیخ و او خلیفہ

آفتاب کائنات اہل دل

اول اندر ناریہ خود سوزد ترا

ماہمہ با سوز او صاحب کلیم

ترسم این عصرے کہ تو زادی در اہل

چوں بدن از قحط جان از راں شود

در نیاید جستجو آں مرد را

تو مگر ذوق طلب از کف مدہ

گر نیابی صحبت مرد خیر

پیر رومی را رفیق راہ ساز

ہیزم او شہر و دشت غرب و شرق

او شریک اہتمام کائنات

او محمد او کتاب او جبریل!

از شعاع او حیات اہل دل

باز سلطانی بیاموزد ترا

ورنہ نقش باطل آب و کلیم

در بدن غرق است و کم و اندر جا

مرد حق در خویش تن پنهان شود

گر چہ بیند رو برو آں مرد را

گر چہ در کار تو افتد صد گره!

از اب وجد آنچه من دارم بگیر!

تا خدا بخشد ترا سوز و گداز

پاے او محکم فتد در کوفے دوست!	زانکہ رومی مغز را داند ز پوست
معنی او چوں غزال از ما رسید	شرح او کردند و او را کس ندید
چشم را از رقص جاں بردوختند!	رقص تن از حرف او آموختند
رقص جاں بر ہم زندا فلک را!	رقص تن در گردش آرد خاک را
ہم زمیں ہم آسماں آید بدست!	علم و حکم از رقص جاں آید بدست
ملت ازوے وارث ملک عظیم!	فرد ازوے صاحب جذب کلیم!
غیر حق را سوختن کارے بود	رقص جاں آموختن کارے بود
جاں برقص اندر نیاید لے سپر	تا ز نار حرص و غم سوزد جگر
نوجوانا! نیمہ پیری است غم!	ضعف ایمان است و لگیری است غم
من غلام آنکہ بر خود قاہر است	می شناسی؟ حرص فقر حاضر است

نیمہ پیری، تلخیص بحديث مشہور الہم نصف الہم
فقر حاضر، تلخیص بحديث مشہور ایاکہ والطعم، فانہ الفقر الحاضر

اے مرا تسکین جان ناشکیب تو اگر از رقص جاں گیری نصیب

سر دین مصطفیٰ گویم ترا
ہم لقب سر اندر دعا گویم ترا!

ندیت پیغمبر دارد کتاب

۵۶